№ 8. פרייז 85 גראשעו.

בית יעקב

ארטאדאקסישער חודש-זשורנאל.

Łódź, Sierpień 1924. | ROK I-SZY. | ערשטער יאהרגאנג. | ב"ה, לאדז, מנחם אב, תרפ"ד.

דאס פראגראם פון „אגודת ישראל":
די לעזונג פון אלע יודישע פראגען אינ'ם גייסט
פון תורה ומסורה אין די גלות-לענדער
ווי אויך אין ארץ-ישראל.

דער „בית יעקב" זשורנאל איז געווידמעט:
דאס פערשפרייטען דעם רעליגיעזען געדאנק צווישען די
יודישע פרויען און טעכטער, ווי אויך די לעזונג פון דער
חנוך-הבנות פראגע אינ'ם גייסט פון תורה ומסורה.

אינהאלט:

א היסטארישער טרויער. – הרה"צ ר' שמשון רפאל ד"ר הירש זצ"ל.

שבת נחמו (געדאנקען) – שרה שענירער.

הויבט דאך אן פערשטעהן..' – א. גפן.

ד"ר נתן בירנבוים (צו זיין אבפאהר פון פוילען).

תשעה באב (בילד און שטימונג) – י. הלוי.

די פרוי לויט'ן תלמוד – שיינדל מייער (סאנאק).

צווישען סכנות (פראגמענט) – ש. ראטשטיין.

א אפענער בריעף צו די יודישע שריפטשטעלער און ליטעראטען (סוף).

תלמודישע אגדות (סוף) – הרב י. ל. קאהן ז"ל.

די העלדישע פרוי (א היסט.-שפאנענדע ערצעהלונג ג–מ. נ–ש

ווער האט מיך צוריקגעברענגט צום יודענטום (פון א טאגעבוך פון א יודיש-אינטעליגענטע פרייליין).

אפאריזמען – רבי ידעי' פניני.

די „בית יעקב" בעוועגונג.

בילדער: ד"ר נתן בירנבוים, פראפ. ד"ר יעקב ישראל הלוי דע האן ז"ל., אריגינעל אויסגעהאפט. מצה-טישטוך.

רעדאגירט דורך: א. ג. פריעדענזאן.

בית יעקב

ארטאדאקסישער חודש זשורנאל.

Łódź, Sierpień 1924. | ROK I SZY. | № 8 | ערשטער יאהרגאנג | ב"ה לאדז, מנחם אב תרפ"ד.

הרה"צ ר' שמשון רפאל ד"ר הירש זצ"ל.

א היסטארישער טרויער.

איהר ווילט:

אונזער זשורנאל זאָל זיך פערבעסערען און פערשענערען אין כמות און איכות

טאָ טהוט עפּעס דערצו!

שאַפט אַבאָנענטען. אומעטום, וואו איהר קומט פרעגט זיך צי ס'איז אַבאָנירט דער „בית יעקב" זשורנאַל.

איהר פאָדערט:

מיר זאָלען אַרויסגעבען אונזער זשור-נאַל איין מאָל אין צוויי וואָכען אָדער לכל הפחות אין אַ גרעסערע צאָהל זייטען

אדרבה, מיר זענען דערצו גרייט!

אונזער בלויזער רצון קאָן אָבער דערצו ליידער גאָר נישט העלפען.

עס ווענדט זיך אין אייך —

איהר סימפּאַטיקער פון „בית יעקב" געדאַנק מוזט זיך אַ ביסעל מעהר אנשטרענגען און אונז קומען צו הילף.

אַבאָנענטען און אַנאָנסען

קאָן דערהויבען אונזער זשורנאַל צו זיין געהעריגער הויך.

ערפילט אייער פליכט!

צאָהלט רעגולער דעם אַבאָנענטס-ביי-טראַג. האַלט נישט אויף מיט דעם בעצאָהלען אונזערע אַגענטען אייערע חובות. זעהט אַז די אַגענטען זאָלען אונז רעגולער ערלעדיגען.

פערשפּרייט אונזערע פּראָספּעקטען.

די אַלע וואָס האָבען דערהאַלטען אונזערע פּראָספּעקטען ווערען געבע-טען זיי צו פערשפּרייטען ווי געהעריג.

אויף יעדענס פערלאַנג ווערען אַרויסגעשיקט פּראָספּעקטען בחנם ווי אויך אַבאָנענטס-ביכלעך.

א בשורה פאר אונזערע לעזער.

פון היינטיגען נומער „בית יעקב" וועלען אַלע אונזערע לעזער האָבען די געלע-גענהייט צו געווינען אַ העכסט וויכטיגע

:: פּרעמיע ::

וואָס די רעד. פון „בית יעקב" האָט צו-געגרייט. — יעדער וואָס וועט אויסשניי-דען דריי קופּאָנען פון דריי נומערען וועט זיך בעטייליגען איז גורל צו געווי-נען אַלע שריפטען פון ד"ר לעהמאַן ז"ל (12 ערצעהלונגען) די יוד. געשיכטע פון ד"ר קאָטעק (4 טיילען).

די ביכער זענען געבונדען אין פּראַכט-באַנד.

פערלאַג „בית יעקב"

ס'איז געגרינדעט געוואָרען אַ פערלאַג

„בית יעקב"

מיט'ן ציעל אַרויסצוגעבען ליטעראַריש-וויסענשאַפטליכע בראָשורען און ביכער אין יודיש און פויליש.

גענויע פּרטים וועלען בעזונדער פער-עפענטליכט ווערען.

אדרעס פון פערלאַג:

Wydawnictwo „Bajs Jakow"

Łódź, Aleksanrowska 28.

אויפפאָדערונג!

ה' ע. ה. וואַגמאַן (סטרי) ווערט אויפ-געפאָדערט צו ערלעדיגען דעם חוב וואָס ביי איהם קומט.

די אַדמיניסטראַציע.

מיטטיילונג.

אין קירצען ערשיינט דאָס ערשטע יודישע

וועלט-אַדרעסענבוך

ווי עס וועלען קאָסטענלאָז פערעפענטליכט ווערען אַלע אַדרעסען וועלכע פעראינטערעסירען די יודישע וועלט.

אַלע יודישע אָרגאַניזאַציעס, אינסטיטוציעס, פּאַר-טייען־הערע, געלעהרטע, יודישע בוכהענדלער, פערלעגער, ערציעגער, הענדלער מיט ריטועלע בעדאַרפס-אַרטיקלען, רעסטאָראַציעס, פערמיטלער א. ד. גל. קענען אנגעבען זייער אדרעס און בעשעפטיגונג אַן:

Isak Bonhard, Wien II., Ibbstrasse 22.

„דגלנו"-העבר. מאָנאַטס-שריפט, אָרגאַן פון משרד הצעירים „צא"י" אין פוילען
אדרעס: Szlome Emune Isroel. Warszawa, Graniczna 9, skrz. poczt. 105.
טשעק-קאָנטע P. K. O. № 8.329

„די יודישע שטימע" — ליטעראַריש-פּאָליטיש-געזעלשאַפטליך וואָכענבלאַט ערשיינט אין לאָדז.
אדרעס: Idysze Sztime, Łódź, Dzielna 11

„דער יודישער וועג" — וואָכענבלאַט, אָרגאַן פון דער מזרח-קליינפּוילישער אָרטאָדאָקסישער יוגענד „צא"י".
אדרעס: Der Idiszer Weg, Przemyśl, Jagiellońska 7.

נ. שט געדרוקטע מאַנוסקריפּטען ווערען פון דער רעדאַקציע נישט צוריקגעשיקט. — — זיך ווענדען פּערזענליך אין רעדאַקציע קאָן מען יעדען דינסטאָג און דאָנערשטאָג פון 3—5 נאָכמ. — אַלערליי רעדאַקציע און אַדמיניסטראַציע אַנגעלעגענהייטען ווערען אויך ערלעדיגט אין אונזער פיליע: פּערלבערג, פּאָלודניאָווא 6.

אַדרעס פון רעדאַקציע און אַדמיניסטראַציע: Red. „BAJS JAKOW", Łódź, Aleksandrowska 28.

שבת נחמו.

(געדאַנקען).

שרה שענירער.

אַפּאָר טעג זענען ערשט פּערגאַנגען, זייט מיר זענען אַלס אבלים אויף דער ערד געזעסען און געטרויערט... יאָ, מיר אַלע האָבען געטרויערט אָהן אויסנאַהם, ווייל ניין טאָג אין אב זענען זענען מיר אבלים נאָך אונזער גייסטיגע מוטער, נאָך ציון וירושלים, בית המקדש, וואָס האָט אונז גענעהרט און געפּלעגט, ערצויגען און אָנגעטרונקען מיט'ן געטליכען גייסט, וואָס האָט דאָרט געקוועלט. — יאָ זי איז שוין נישטאָ, די זאָרגפעלטיגע מאַמע, מוטערלאָז און עלענד זענען געבליבען איהרע קינדער, שוצלאָזע און אָרימע יתומים פון די מוטער אָבער נישט פון פאָטער, פון אייביג לעבענדען פאָטער, וועלכער פערלאָזט זיי נישט קיין איין מינוט אין זייער שווערען גלות, וועלכער שוועבט שטענדיג אַרום זיי, כאָטש זיי זעהן איהם נישט; ער פערהיט ס'זאָל זייער עקזיסטענץ ח"ו קיין געפאַהר נישט דראָהען.

דער עכאָ פון די טרויערפולע קינות קלינגט נאָך אין אונזערע אויערען און דאָך איז עפּעס אַזוי לייכטער אויפן האַרץ, דאָס געמיט איז פרייער און לויטערער... וואָס איז דאָס? ווי קען אַפּיהלענדער מענש אַזוי שנעל איבערענדערען זיינע געפיהלען? נאָך דעם דריי-וואָכיגען טרויער קומט צו אונז דער שבת נחמו, דער שבת פון טרייסט. אַנטלאָפען איז פון אונז דער שמערצליכער בעוואוסטזיין פון טיפען עלענד און מיט די שעהנסטע האָפנונגען קוקען מיר צום הימעל אַרויף...

אָבער ווי קען אַזוי שנעל דער טרויער געפיהל פערשוואונדען?

פערטיפענדיג זיך אין דער פראַגע קען מען עס פערשטעהן אויף פאָלגענדען אופן:

פאַר אונזערע אויגען שטעהט אַ מאַן וואָס האָט זיין געליבט קינד פערלאָרען. זיין שמערץ איז גרויס, זיין צער און ועהטאָג געוואַלטיג. ער זיצט פערביטערט, פערוויינט אויף דער ערד און ס'שיינט איהם אַז קיין מאַכט אויף דער וועלט איז נישט אימשטאַנד זיין צער צו ענדערען. אפילו די טרייסט-ווערטער פון זיינע נאָהנטע קענען אויך נישט זיין שמערץ פערקלענערען. — שפּעטער אָבער, שטעהט ער דאָך אויף פון דער ערד, בערוהיגט זיך וואָס מעהר, כאָטש דאָס אויף וועלכען ער טרויערט ווערט מען איהם זיכער נישט צוריק שטעלען. די „צייט" אָבער, זי איז שטאַרקער פון זיין שמערץ און זי בעזיגט איהם ביז ער בעהערשט זיך אין גאַנצען. די גרעסטע שמחה אָדער טיעפסטער שמערץ ווערען מיט דער צייט פערווישט, איבערלאָזענדיג נאָך זיך זעלטען וועלכע ס'איז שפור.

דאָס איז די געפיהלען ווען אַ יוד פערליערט אַ קינד ווייסענדיג אַז כי עפר אַתה ואל עפר תשוב, אָבער אַנדערש זעהן מיר איז דער וועהטאָג פון עלטערן ווען דאָס קינד שטאַרבט פאַר זיי אָב גייסטיג, דעמאָלט איז דער שמערץ פיעל טיעפער, דער צער שרעקליכער און ער פערבלאַסט קיינמאָל נישט. און פאַרוואָס?

- ווייל דאָס קינד לעבט און צוזאַמען מיט'ן לעבען פון קינד קען נישט אויפהערען דאָס עגמת נפש וואָס דאָס קינד פערשאַפט. - גרויס, זעהר גרויס איז דער שמערץ... אָבער גרויס איז אויך די האָפנונג, אַז דאָס קינד לעבט און ועט נאָך קענען אַלעס גוט מאַכען.

ירושלים צעשטערט, אַלע היילינטימער פערניכטעט, דאָס יודישע פאָלק איז פערטריבען פון זיין היים, אָבער עס לעבט נאָך, און ווייל עס לעבט קען זאָגאַר די מאַכטהאָבענדע צייט דעם צער נישט פערקלענערען. יעדער תשעה באב ברענגט יעדען אמת'ן יוד די זעלבע טרויער-געפיהלען.

יאָ, נאָר דאָס אַנדענקען וועגען טויטע קען פערגעסען ווערען, דאָס וואָס די ערד דעקט צו מוז ביסלעכווייז אָבגעווישט ווערען; אַנדערש אָבער דאָס וואָס לעבט און עקזיסטירט, דאָס קען קיינמאָל נישט פערגעסען ווערען. ירושלים לעבט און ועט לעבען... און דער טרייסט וועלכער בעהערשט אונז אין שבת נחמו איז דער בעסטער צייכען, אַז אונזער גייסטיגע מוטער ועט אונז סוף כל סוף ווידער אויפנעמען אין איהר שויס.

נחמו נחמו עמי יאמר אלקיכם!

אַזוי האָבען מיר זיך אויפגעהויבען פון דער ערד, ווי מיר זענען געזעסען פערין מערט און פערוויינט, מיר האָבען אַראָבגעשיט ס'אַש פון קאָפּ און אויסגעטהון די טרויער-מלבושים. די טרייסט וועלכע איז צו אונז פון אויבען געקומען בלאָזט אַריין פרישע האָפנונגען אין אונזער האַרץ. די בעסטע גאַראַנטיע אַז אונזערע האָפנונגען וועלען פערווירקליכט ווערען איז די ריינע פרייד אין שבת נחמו.

זיין ערגיץ אין א ווייטען זון-אדורכגעברענטען מדבר, אָדער אונטער די הרי-חושך, — וועלען מיר נאָך אַלץ טראָגען אויף זיך דעם חורבן'דיגען קריעה-צייכען און טרויערן, אָהן אויפהער וויינען, קלאָגען און יאָמערען! —

<u>אונזערע עלטערן האָבען איין מאָל בחנם'דיג געוויינט—האָבען מיר דערפאַר אנ'אייביגע, א לדורות'-דיגע קלאָג!...</u>

. . .

<u>איז נישט דאָ קיין טרייסט אויף ישראל'ס חורבן?!</u>
<u>איז נישט דאָ קיין סוף צו ישראל'ס טרעהרען?!</u>
<u>— אוי, בחנם'דיג וויינען! — ווען וועט דיר שוין אויסגעהן דער שטראָף-כח, ווען וועסט דו שוין</u>
<u>איינשטילען?!</u>

<u>צו וועט פאר דיר קיינמאָל נישט דערמאנט ווערען ג-ט'ס מבול-שבועה צו נח'ן, כדי איינצושטילען דיין טרעהרען-מבול?</u>

<u>ווי לאנג נאָך וועסט דו נישט אויסשרייען מיט א אייזען-שטארקען קול, מ'זאָל עס הערען פון עק וועלט ביז עק וועלט: „ג ע נ ו ג!"?</u>

<u>אוי, בחנם'דיג געוויין, עד מתי??!?!</u>

פריי בעארבייט דורך: מ. ק—ג.

הויבט דאך אן פערשטעהן...

א. גפן.

דאָס יודישע געוויסען- און פעראַנטוואָרטליכקייטס-געפיהל, וואָס מיר האָבען אין זיך דיקטירט אונז, שוין נישט מעהר צו בלייבען אינדיפערענט און גלייכגילטיג; עס איז שוין די העכסטע צייט עפענטליך אַרויסצוזאָגען די פיינליכע מחשבות, וואָס רויבען אַוועק אונזער לעבענס-מנוחה און פערשאַפען אונז אַ חיי צער, אָנגעפילט מיט פערדרוס און טרויער.

מיר זענען געצוואונגען אונזערע טעכטער און שוועסטערן צו זאָגען דעם בלוטיגען פייערדיגען אמת. און צו זאָגען מיינען מיר, סיי צו די וואָס זיי איז נישט ניחא צו הערען, סיי צו די וואָס אונזערע ווערטער וועלען אַריינגעהן אין זייערע מחות און וועלען פערשטאַנען ווערען אַלס אַזעלכע, וואָס קומען פון גוטע פריינד און האָבען דעם איינציגען עהרליכען ציעל צו ראַטעווען פון א דראָהענדע געפאַהר...

זעהט: די אייראָפּעאישע קולטור און ציוויליזאַציע איז אַ מורא'דיגע יורדת; זי שטעהט בוכשטעבליך אונטערן צייכען פון באַנקראָט.

אדרבה, וואָס איז געוואָרען פון אַלע איהרע שטרעבונגען צו רעאָרגאַניזירען דאָס לעבען פון מענשען און פעלקער אויף די יסודות פון צדק און יושר — מעהר, ווי שענע זיסע חלומות? אייראָפּע האָט אין די לעצטע יאָהרען מרעיש עולמות געווען, דאָס זי-געהט טהון תשובה: מבטל מאַכען אַלע מערדעהייען און ברידער-מלחמות, פערגלייכען די סכסוכים צווישען פעלקער און מלוכות, בענייען דאָס גאַנצע לעבען פון דער מענשהייט אויף די ערהאַבענע און אידעאַלע פרינציפּען פון גערעכטיגקייט, גלייכהייט ברידערליכקייט; נאַאיווע מענשען האָבען טאַקי געמיינט אַז אין זיירע ווערטער און לאָזונגען איז עפּעס דאָ אַ ממש — די האַרטע ווירקליכקייט האָט אָבער געוויזען אַז לא מני' ולא מקצתי', דאָס זענען אַלץ געווען נאָר צביעות'דיגע אָנשטעלען און נאַרישע אוטאָפּיעס פון געצעהלטע פאַנטאַזיאָרען.

אומגעקעהרט, אייראָפּע איז נאָך ערגער געוואָרען, איהרע גרויזאַמע און באַרבאַרישע מעשים הערען לחלוטין נישט אויף און ווער שמועסט לגבי אונז יודען, ווערט די שנאה פון טאָג צו טאָג גרעסער און אָנגעשטאָפּטער מיט גאַל און גיפט.

דער בולט'סטער סימן אָבער, פון דער אייראָפּעאישער ירידה אין די גאָר לעצטע צייטען איז צו דערקענען אין דער הלבשה פון די אייראָפּעאישע פרויען און זייער התנהגות בכלל.

צו אַ נייען אָפּגאָט דינען לעצטענס די אייראָפּעער, בפרט די פרויען. דער נייער אָפּגאָט צו וועלכען ס'דינען מיט אַזאַ ליבשאַפט און מסירת הנפש די לעצטע, זייענדיג גרייט צו ליידען היץ און קעלט צוליב איהם — רופט זיך „מ אָ ד ע"!

געפונען זיך אין פּאַריז חברה ציניקער און אַ פּנים מענשען מיט טמא'דיגע מחות, פערזשאַווערטע הערצער, וואָס אין זייערע מחשבות פלאָנטערען זיך נידריגע חיה'שע אינסטינקטען; אָט זיי טראַכטען דאָס אויס די וואולגאַרע מאָדע-קליידער אָהן אַ שאָטען פון צניעות און וועיט-וויט פון מינדעסטען עטישען און מאָראַלישען געשמאַק.

אַ חרפּה איז אָבער, וואָס מיר יודען האָבען ברייט געעפענט די טויערען פון אונזער מחנה און זיך געלאָזט אַריינרייסען אין די רייהען פון אונזערע פרויען און טעכטער די אייראָפּעאישע העסליכקייט און אונזיטליכקייט, אַזוי, דאָס די לעצטע פאַלען פשוט כורעים און פערגעטערען די מאָדע קליידער וואָס זענען אי-צניעות'דיג...

ווען יודישע טעכטער זאָלען געהן אין אָט די דרכים, מוז דאָך אונזער פּנים אָנהויבען פלאַמען פאַר בושה און ס'איז אַזאַ צרה איבער וועלכע מ'דאַרף קריעה רייסען!

דער גאַנצער יראת הכבוד אויב ס'איז נאָך פאַרהאַנדען ביי עמיצען צום יודישען פאָלק פאַר זיין אויסדערוועהלטקייט אין קדושה און ריינקייט — וועט דאָך פערשוואונדען און מיר וועלען ערשט ווערען צו שאַנד און צו שפּאָט ביי אַנדערע, אַזוי ווי ס'איז שוין ליידער דער פאַקט, דאָס נישט-יודישע גייסטליכע זאָגען אין זייערע קירכען-פּרעדיגטען זיך צו דערוויטערען און נישט אָבצולערנען פון... די יודישע טעכטער.

מיר זאָגען אייך אַלזאָ:

לא זו הדרך! דאָס איז נישט דער ריכטיגער און גלייכער וועג, איהר ברויכט און מוזט וועלען אייער טאַקטיק ענדערען, זאָל פאַר אייערע אויגען שוועבען דאָס מאַיעסטעטישע געשטאַלט פון אַ-אמת'ע יודישע טאָכטער, וואָס שטאָלצירט מיט איהר בעשיידענעם צניעות'דיגען טראַכט. בעטראַכט פאַר אַ הייליגען פליכט צו האָבען די טיפּיש-יודישע מראה, פון וואָס ס'זאָל זיך טראָגען אַ ריינער ריח פון זיטליכקייט. נאָר דאַדורך וועט יעדע פון אייך בעטראַכט ווערען פאַר אַ בת מלך. און זיין בעציערט מיט כבוד-אָרדענס; איהר וועט ערשט דאַן פערשאַפען אַ נחת רוח אייער פאָלק און אייער בעשעפער. אַלעס איז אבהענגיג אין אייך אַליין: איהר טאָרט נישט שיטען קיין זאַלץ אויף די בלוטיגע וואונדען פון אייער פאָלק; זאָל ביי אייך נישט זיין ביליג און ווערטלאָז דאָס בלוט פון די העלדישע קדושים-מערטירער וואָס האָבען זיך מקריב געווען פאַר'ן יודישען פאָלק און זיינע אידעאַלען.

ווען דאָס דערהאַלטען ביז'ן היינטיגען טאָג די קדושה און ריינקייט, האָט געקאָסט אַ סך לעבענס פון אונזערע מוטערס און עלטער-מוטערס, דאַרפט איהר, די היינטיגע יודישע פרויען און טעכטער על כל פנים אַזאַ לייכטען נסיון קענען ביישטעהן, וואָס פאָדערט נאָר אַ ביסעל יודישע, עכט-יודישע עקשנות, זעלבסטווירדע און שטאָלץ.

ווען איהר וועט נור געדענקען דאָס אַליין, אַז איהר זענט די טעכטער פון אַ פאָלק, וואָס האָט אַ וועלט געגעבען אַ אמת'ע קולטור, חוץ, אַ גרויסע און רייכע מאָראַל-און-עטיק-לעהרע—וועט איהר אַליין שוין פערשטעהן צו בלייבען טריי אָט די לעהרע און צו היטען איהרע פּרינציפּען.

מיר אַפּעלירען צו אייער יודיש-געוויסען, נישט צו צעברעכען דאָס לעצטע ביסעל יודישקייט, דורך דעם איינרעדעניש אַז קוים געהט מען נישט געקליידעט פונקט לויט דער לעצטער מאָדע—מעג זי זיין ווי וואולגאַר און דעמאָראַליזירענד, איז עס רעגרעס און אָבגעשטאַנענקייט. די גאָלדענע פעדים וואָס פערבינדען אייך מיט אייער פאָלק זענען: צו געהן נעקליידעט אין די ראַהמען, וואָס ס'ערלויבט די ג-טליכע תורה און די יודישע מאָראַל.

ווער איהר דאָס פערשטעהן — וועלען פיעל אומגליקען פון אונזער לעבען פערשוואונדען.

ד"ר נתן בירנבוים.

(צו זיין אָבפאָהר פון פוילען.)

דער בעזוך פון ד"ר נתן בירנבוים אין פוילען האט ביי די יודישע מאסען ארויסגערופען א אויסערגעוועהנליכען אינטערעס. צו זיינע פארטראגען אין די שטעדט לאדז, ווארשא, ביאליסטאק קאליש, וולאצלאוועק א. אנד. זענען געקומען טויזענדער מענשען. צו יעדען געדאנק און ווארט פון דעם מערקווירדיג גרויסען געוואלדען דענקער האט מען זיך צוגעהערט מיט א נערוועזע שפאנונג. דאס אודיטאריום האט ער געשלאגען מיט זיינע דורכגעטראכטע איבערציגענדיגע און אייזען-פעסטע ארגומענטען פאר דעם געדאנק פון אמונה און יודישקייט. אויפקלערענדיג די ווירקליכע סבות פון דעם ירידה-וועג אויף וועלכען כ'יודישע פאלק געהט אין יעצטיגען מאמענט, האט ער אנגעוויזען אויף דעם גלויבען אין ג-ט וואס ווערט אלץ שוואכער און דאס יודישקייט געהט מטה מטה. געגענאיבער די פרייע-וועלכע ער קאן אגב ארויסגעציכענט נים, האט ער גערעדט מיט א בעזונדער אופריכטיגקייט און ערנסטקייט. אויפקלערענדיג ווי פאלש כ'זענען די אפיקורסישע דעות און מעשים, האט ער גלייכצייטיג בעטאנט די טרויעריגע קאנסעקווענצען פון לעבען אלס יוד, אהן אמונה און יודישקייט.

בדרך כלל האט בירנבוים ארומגערעדט די גייסטיגע לאגע פון יוו ענטום און אנגעוויזען אויף זיין שרעקליכער ירידה. אויך פאר פרומע יודען האט בירנבוים פיעל געזאגט און דוקא פאר די לעצטע איז פיעל געווען צו לערנען פון זיינע אמת'ע ווערטער... ווער ס'האט איהם געהערט רעדען איז געוואָרען טיעף איבערציגט אז מ'האט פאר זיך א בעל תשובה פון היסטארישע בעדייטונג.

לאנג, לאנג, וועט דער רושם פונ'ם בעזוך דאס דער דאזיגער עהרוויר-דיגער גאסט האט געהאט אין פוילען בלייבען איינגעקריצט אינ'ם זכרון פון דעם רעליגיעזען יודענטום, און די לעצטע יערען האפענטליך על כל פנים זיך אבלערנען ווי אזוי און מיט וואס ווייטער פארטזעצען דעם קאמף פאר דער ג-טליכער אידעע, האבענדיג הויך פאר די אויגען זיין פאטאס און יוגענ-דליך יודיש התלהבות.

ברוך אתה בצאתך!

אין צו אייך – טריי געבליבענע יודישע טעכטער, איהר וואָס שטעהט נאָך ביז'ן היינטיגען טאָג פעסט אויפ'ן באָדען פון מאָראַל און יודישקייט, זאָגען מיר: זייט שטאָלץ אייף אייער אידעאַל, די אַרומיגע פרויען וואָס איהר זעהט געגען אייך זענען פוסט מיט קליינליך-נאַרישע און פערדאָרבענע השגות; אייער מיסיע און בערוף איז אין יעצטינען מאָמענט הויך, שעהן און היסטאָריש. פיהרט איהר טאַקי די אויפקלערונגס-אַרבייט ביי די בלאָנזשענדע און פערשטויסענע-דורך אַ בעוואוסטזיניגען קאַמף פאַר אַ הייליג-ריין יודיש לעבען וועט איהר ווערען דער לייכטענ-דער זייל אינ'ם יודענטהום!

פערשטעהט זיך, אַז דערצו מוזט איהר זיין אָרגאַניזירט אין אַ מעכטיגע אָרגאַניזאַציע „בית יעקב"; די אָרגאַניזירונגס-אַרבייט מוז תיכף געשעהען ווי קליין אין דער צאָהל איהר זאָלט נישט זיין, ברויכט איהר זיך אָנגורטען מיט'ן העלדישען גייסט פון אונ-זערע היסטאָרישע מוטערס; זייער מאַרטירער-קראַפט וועט אייך בעגלייטען אינ'ם שווערען אָבער הייליגען קאַמף, צו ראַטעווען דאָס יודישע פאָלק און צוריקצופיהרען זיינע טעכטער אין ג-ט'ס היכל אַריין, כדי ס'זאָל אויף זיי רוהען דער אַמאָליגער גלאַנץ און רוהם.

י. הלוי.

תשעה=באב

(בילד און שטימונג).

פארנאכט אין בית המדרש. די זון ווארפט נאך אריין איהרע לעצטע פייער-רויטע שטראהלען און לעגט זיך ביסלעכווייז, ווי זי וואלט שוין מיעד גע-ווען פונ'ם ווארמען א גאנצען טאג די נאטור...

עס קומען אן אייינציגווייז יודען און צוזאמען מיט זיי טראגט זיך אריין א ערנסטע שטימונג, וואס פילט אן דעם גאנצען הלל פונ'ם גרויסען בית המדרש...

אט דרעהט זיך א עלטערער יוד לענג-אויס דעם גאנצען בית המדרש הין און צוריק, מיט לאנגזאמע טריט געהט ער אזוי פערטראכט, די האנד אין דער גארטעל אריינגעשטעקט, דער שטערן קנייטשט זיך ביי איהם און מ'לייענט אראב פון זיין פנים די בעדייטונג פון דער נאכט... די האלב-פערלאשענע אויגען דריקען אויס דעם פאלקס-צער. און מ'בעמערקט, אז דאס זענען קיין פערזענליכע טאג-טעגליכע זארגען, וועלכע פרעסען זיין הארץ, עס איז א אלגעמיינער צער, א קאָ-לעקטיווער שמערץ, וואס רייסט זיך זיפצענדיג ארויס אויף דער לאנגער גלות-נאכט... טיעף פון דער יודישער פאלק'ס נשמה — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

אין דרויסען בלאזט א קיהלער אומעטיגער ווינד וואס ברומט שטיל— — די נאכט איז נאר-וואס צוגעפאלען און האט אין איהרע שווארצע פליגלען מיט-געבראכט די טרויריגקייט פון איכה...

דער עולם האט שוין געדאווענט דעם שטילען מעריב, און שוין זענען ווי סטיכיש די טישען און בענק פונ'ם בית המדרש אומגעדרעהט, ווי זיי וואל-טען כאטש שטימערהייט געוואלט מיטקלאגען...

ביי די געצעהלטע צאנקענדע הלב-לעכטלעך, וואס פערשפרייטען א אומעטיגע עניוות'דיגע שיין ארום זיך, זעצט זיך דער עולם אויף די איבערגעדרעהטע בענק אדער אויף דער ערד און זאגען מיט א שטיקענדע שטימע: איכה — — —

* *
*

העכער צוויי טויזענד יאהר ערשיינט דער תשעה באב אין זיין מורא'דיגער געשטאלט און דער טרויער ווערט נישט פערגעסען, עס ווערט נישט בלאסער ביים יודישען פאלק דאס אבילות...

איכה...

ווארום געה, זאגען דעם דורשטיגען מיעדען וואנדערער ער זאל פערגעסען אין דער קוואל-וואסער פון וועלכער ווילדע חיות האבען איהם פערטריבען און ער קאן קיין אנדערע נישט געפונען — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

און עס זיצט דער יוד איינגעבויגען אויף דער גלות-ערד און יאמערט אויף דער פערוויסטונג פונ'ם בית המקדש, אויף זיין גייסטיגען קוואל, פון וועלכען ער איז אכזריות'דיג געווארען אבגעריסען...

יונג און אלט, רייך און ארים, צוזאמען דאָס פאלק ישראל פערגיעסט טרעהרען אויף דעם חרוב געווארענעם פאלקס-צענטער, וועלכער האט פערזאמעלט און פער-אייניגט דאס גאנצע פאלק ארום זיך, געשטארקט עס און אבגעפרישט...

* *
*

ענדליך ס'איז שוין טאג, עס ווערט א ביסעל לייכטער אויפ'ן הארצען, דער יוד דערהויבט זיך ווידער, זיין רוקען ווערט צוריק אויסגעגלייכט, עס דער-וועקט זיך אין איהם דער אייביגער כח פון יודישען פאָלק, דער פעסטער גלויבען אין ג-ט, אין בטחון אויף א צייט אַ בעסערע, אַ ליכטיגערע — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

די פרוי לויט'ן תלמוד

פון שיינדל מייער (סאנאק).

נשים דעתן קלות — פרויען זענען נישט קאנסעקווענט. (שבת ל"ג ב.)

דאָס איז איינס פון די כללים, וואָס די חכמי התלמוד האָ-בען נאָך אַ לאַנגע בעאָבאַכטונג און פיל-מאָליגען שטודירען אין די פסיכישע אַנאַלאָגען פון די פרויען—פעסטגעשטעלט. און אַז די חז"ל האָבען אַזאַ אורטייל אַרויסגעגעבען געניגט עס פאָלשטענ-דיג, מ'דאַרף נישט מעהר אין דעם אמת צו צווייפלען.

טרעפט זיך אָבער, אַז אַ פרוי פון אַייזערנעם כאַראַקטער, פעסטען ווילען און גייסטיגער ענטשלאָסענקייט האָט זיך די תלמודישע טעאָריע געוואָלט אַקעגען שטעלען; געטראָפען האָט עס ביי דער שעהנסטער געשטאלט פון א ענטוויקעלטען מח פון די אמאליגע יודישע פרויען-קעפּ, וואס האט דאַריבער געהאט איהר אייגענע אויפפאסונג; האט נישט געוואלט בויגען דעם קאפּ, פאר אט דער בעהויפּטונג און זי איז — דורכגעפאלען.

ברוריא די טאכטער פונ'ם גרויסען תנא און מערטירער רבי חנינא בן תרדיון און פרוי פונ'ם סתם-משנה-מאן רבי מאיר, זי איז עס געווען וואס האט איראניזירט אויף דעם אוי-בענדערמאנטען אורטייל און נישט געוואלט נאכגעבען די ריכ-טיגקייט דערפון און ווען שוין בעל כרחה זיך אונטערוואָרפען דעם משפט, וואס אנבעלאנגט אנדערע פרויען, האט זי וועניגס-טענס זיך געוואלט מציל זיין פון דעם כלל, וואס ר'פערשאַפט ווייניג כבוד דער פרוי און האָט עס אויך געוואַגט אין איהר ספר צו צושרייבען „נשים דעתן קלות" – חוץ מברוריא (רש"י ע"ז י"ח ב') דאַכט זיך געננוג אַ אייזערנע האַנד און שטאַרקע נאַטור – דאָך איז איהר דאָס נישט געלונגען און זי איז בעזיגט געוואָרען.

שטעלט זיך אָבער די פראַגע ווי קומט עס דאָס ברוריא וואָס האָט מקבל געווען אַ חנוך אין אַ סביבה פון לויטער חכמים זאָל זייערע ווערטער נישט שענקען קיין גלויבען, נישט ווען אַכ-טען און נאָך דעמאָנסטראַטיוו שריפטליך געגען זיי אַרויסטרעטען.

כדי דאָס צו ערקלעהרען מוזען מיר אַביסעל נעהנטער צו-קוקען זיך צו דער פערזאָן, אויף איהר לעבענס-געשיכטע זיך אָבשטעלען און געבען אַ איבערזיכט אין קורצע שטריכען. איך וועל מיך ווי ווייט מעגליך בעשרענקען און נאָר שילדערן פון די קוועלען וואו מיר געפינען איהר נאָמען בולט.

איהר ערציהונג:

ס'פערשטעהט זיך, דאָס אַ טאָכטער פון אַזאַ גרויסען מאַן האָט געהאט אַ מוסטערהאַפטען חנוך.

געוועזן זענען זיי פיער קינדער, צוויי ברידער און צוויי שוועסטער. און ווען מיר געפינען אין תלמוד דאָס זייער פאָטער זאָגט אויף זיך דאָס ר'האָט נישט עוסק געווען נאָר אין תורה, (ע"ז י"ז ב') איז אויך זעלבסטפערשטענדליך דאָס ער אַליין האָט זיך אויך אָבגעגעבען מיט זייער חנוך, ווי עס ווערט גע'פסק'נט להלכה (קדושין כ"ט א') און אַזוי אַרום געהאָל-פען דאָס זיי זאָלען זיך אויסצייכנען פאַר מענשען מיט הויכען דעת און זיך פעראייביגען זייערע נעמען, ווי מיר זעהען אין פיל שטעלען. (שמחות פ"כ: תוספתא כלים ב"ק, פ"ד מ"ט און ב"מ פ"א מ"ג.)

גאַנץ בעזונדערס האָט ברוריא געשטיגען צו אַ הויכע מדרגה. דורך איהר איבערנאַטירליכען פלייס, שאַרפען בליק און טיפען וויסען, איז זי געווען אַ מוסטער פאַר גאָר גרויסע חכמים; ס'ווערט אין תלמוד (פסחים ס"ב ב') דערצעהלט, ווען ר' שמלאי האָט פערלאַנגט פון ר' יוחנן ר'זאָל מיט איהם דורכלערנען דעם „ספר יוחסין" אין דריי חדשים, האָט דער לעצטער נישט געפונען קיין אנדערע תשובה ווי אָט מיט דעם ביישפיל: ווען שוין ברוריא וואָס האָט אויפגענומען דרייהונדערט הלכות טעגליך האָט עס נישט געקענט אין דריי יאָהר ערלערנען ווילסטו אין דריי חדשים?

ברוריא האָט בעוויזען גרויסע פעהיגקייטען אין האַרבע דינים און וואָס ס'איז געווען ביי אַ סך חכמים שווער, האָט זי געזאגט אַ ענטשיידען וואָרט. זי האָט זיך נישט געשראָקען צו זאָגען איהר מיינונג פערקעהרט ווי ר' טרפון, ר' חלפתא און נאָך חכמים ביי פערשידענע הלכות; זי האָט אין די תלמוד-וועלט געשפילט אַ גרויסע ראָלע אַזוי, אַז מ'האָט זיך איבער איהר אויס-געדרוקט יפה אמרה ברוריא אָדער יפה אמרה בתו מהחוא; ביי פיעל שטעלען זענען איהרע ווערטער געווען פון גרויסער בעדייטונג און מ'האָט פעסטגעזעצט דעם דין ווי זי. (תוספ' כלים ב"ק פ"ד, ב"מ פ"א.)

ברוריא האָט אויך אויף איהר מאַן רבי מאיר געהאַט אַ גרויסען איינפלוס; זי האָט איהם געוויזען ווען ער האָט שלעכט אויסגעטייטשט די בעדייטונג פון אַ פסוק (ברכות ט' א') זי איז געווען ווייכפיהלענד, צאַרט און פון גאָר גוטע מדות בעזעלט.

ברוריא'ס מאָראַלישע לויטערקייט און אמת יודישע צוריק-געצויגענהייט, איז צו דרינגען פון מאַנכע שטעלען אין תלמוד (ערובין נ"ג ב', נדרים א'.) זי ווערט דאָרט בעטראַכט פאַר די קלוג-סטע פרוי, וואָס דאָס יודענטום האָט פערמאָגט. איהר טאַדלען ר' יוסי הגלילי'ן פאַר'ן איבערטרעטען מיט איין וואָרט דאָס מוסר-געזעץ פון פרקי אבות – אָנשטאָט באיזה נלוד האָט ער געפרעגט באיזה דרך נלך ללוד, וואָס דאַמיט האָט ער זיך נישט צוגעפאַסט צו דער זיטען-לעהרע פון אל תרבה שיחה עם האשה (אבות פ"א מ"ה) – בעווייזט ווי דורכגעדרינגען זי איז געווען מיט'ן יודישען גייסט פון תורה און מדות.

פון דעם געזאָגטען קען מען זיך אַ בילד מאַכען ווי אומ-פאַנגרייך איהר ערציהונג איז געווען און ווי זעלטען אַזאָלכע טיפען בעווייזען זיך אויפ'ן האָריזאָנט.

איהר לעבען:

דאָס לעבען פון ברוריא איז געווען זעהר טראַגיש. דאָס גאַנצע ביסעל יודישע צרות פון הונדערטער דורות האָט זיך ביי איהר איבער'חזר'ט, ביי איהר, ביי דער שוואַכער פרוי. אַ סך ערשיטערנדע סצענעס האָט זי מיטגעמאַכט און איבערהאַלטען, דוכט זיך דאָס אויך שטאָהל וואָלט זיך געבראָכען אונטער אַזאַ שווער לעבען פון אכזריות'ן און וועהטאָג און זי איז פעלזענפעסט געשטאַנען, ווי אַלע איהרע פאַמיליענמיטגלידער און האָט מצדיק

הדין גצוועט, סטיל איבערגעטראָגען וואָס אייטערן קענען אַפילו נישט הערען.

זי האָט געזעהען ווי אַ רעמישער מלאך המות פערברענט אין פייער איהר היילינען פאָטער רבי חנינא — ער איז געוועזען איינער פון די עשרה הרוגי מלכות, — און געזעהען האָט זי דאָס אַרונטערפאַלען פון איהר מוטער'ס קאָפּ דורכ'ן רעמישען הענ־קערס שווערד און נאָך עפּיס האָט זי געזעהען וואָס איז שרעקליכער פונ'ם טויט: איהר איינציגע שוועסטער האָבען די רשעים פערשלעפּט אין אַ שאַנדהויז און נאָך, פאַר איהרע עלטערנ'ס — די קדושים'ס — לעבען האָבען רויבער איהרע ברידער ער־מאָרדעט (ע"ז י"ז י"ח און שמחות פי"ב).

מיינט איהר אפשר אַז איהר זענט דערמיט פערטיג, דער בעכער איז שוין געוועזען פול, ניין! דאָס קייטעלע מיט יסורים וואָס די פרוי האָט געדאַרפט טראָגען האָט נאָך אַ רינגעלע.

איהר גאַנץ גליק איז געוועזען די קינדער, איהרע צוויי זוהן און איין טאָכטער. מאַכט זיך דאָס די צוויי זוהן ווערען נעבעך פלוצלינג קראַנק. אום שבת ווען רבי מאיר איז אין בית-המדרש און ס'דויערט נישט לאַנג און זיי הויכען אויס די נשמות. ווי פערצווייפעלט דאַרף דאַן אַ מאַמע זיין און דאָך האָט זי געוואוסט אַז ס'איז שבת מ'דאַרף נישט וויינען און נישט קלאָגען, זי האָט איהר טראַגישע געגענוואַרט בעהאַלטען. און ווען רבי מאיר איז צוריקגעקומען, האָט זי איהם תיכף נישט מודיע געווען נאָר צו ביסלעך, כדי די אומגליק'ס-ידיעה זאָל איהם נישט טרעפען פלוצלינג וועלכעס וואָלט אַרויסגערופען אַ קאַטאַסטראָפע אין זיין געזונדהייט. ברוריא האָט איהר מאַן אַזוי פאָרבערייטעט צו דעם געשעהענעם אומגליק, וואָס זי האָט ערשט שבת ביי נאַכט ענטדעקט, דאָס רבי מאיר האָט ביים אָנבליק פון די טויטע קינדער נישט געקלאָגט, נישט מתאונן געווען, נאָר צדוק הדין געזאָגט: ד' נתן, ד' לקח, יהי שם ד' מבורך. (מדרש משלי פל"א).

פון דעם געשילדערטען דערקענען מיר ברוריא'ן אלס קינד, פרוי, ערציהערין און לעהרערין פון זעלטענער ערשיינונג. דאַרף אונז יעצט חדוש'ן אַז אַ פרוי, וואָס האָט אַזוי פיעל קענטניס, אַ פרוי, וואָס איז בעקאַנט געוועזען איבעראַל אַלס אויטאָריטעט, אַ פרוי, וואָס האָט אַזויפיעל ליידען איבערטראָגען, וויל נישט גלייכגילטיג זיין צו נשים דעתן קלות? דאַרף חדוש'ן, אַז זי פערגלייכט זיך נישט צו אַנדערע פרויען? דאַרף עס דען וווּנ־דערען, אַז זי איז נישט מסכים מיט'ן אויביגען כלל פאַר זיך זעלבסט? מיר האָבען איהר נאָר נישט צו טאַדלען. זי איז גע־ווען איינע פון די גרעסטע יודישע פרויענטיפּען אַזוי אין חכמה ווי אין מדות, מ'האָט זי נישט געקענט גלייכען צו אַנדערע דורכ־שניטס פרויען זי איז געווען אַ זעלטענהייט, און דאַדורך. האָט זי געוואָלט דאָס מ'זאָל זי אַלס אַזעלכע בעהאַנדלען, און אין פלוג דאַכט זיך אפשר האָט זי טאַקי רעכט געהאַט, און אַסך פון מיינע חבר'טעס וואָלטען צוגעשאָקעלט מיט'ן קאָפּ! אודאי, אודאי.

ענטשולדיגט אָבער שוועסטערן, איהר זייט אַלע אין טעות דער פאַקט אַליין, וואָס זי — ברוריא — איז דורכגעפאַלען, בעווייזט געננג ווי ריכטיג די חז"ל האָבען זייער משפט אויסגעשפּראָכען, דאָס ווייזט גענוג פאַר זיך, אַז יעדעס וואָרט וואָס די חז"ל האָבען אין די עפענטליכקייט געלאָזט, דאַרף מען בעהאַנדלען ווי הלכה למשה מסיני.

ס'איז איינס פון די כללים, אַז „חכמים לא נתנו דבריהם לשעורין" ווען די חז"ל האָבען עפּעס פעסטגעזעצט, מוז עס איבעראַל און גאַנץ אָנגעווענדעט ווערען. ס'איז נישט פאַרהאַן קיין אויסנאַהמען, ס'איז אויך נישטאָ קיין כח אין דער וועלט וואָס זאָל זייערס אַ משפט ריהרען קענען. זייערע ווערטער זענען הייליג און אַלס אַזעלכע קען מען נישט שטרייכען און נישט מעקען. און דאַדורך האָט עס די השגחה העליונה צוגעפיהרט, אַז אויך אַזאַ גרויס ווייזען ווי ברוריא, ווייל זי האָט מלגלג געווען אויף דעם כלל פון נשים דעתן קלות דאַרף אַליין דאַרין נכשל ווערען.

שוועסטערן! זאָל אונז ברוריא אַלס מוסטער דיענען נישט צו איילען זיך אין אורטיילען און כל שכן אין האַנדלען...

אָריגינעל־אויסגעהאָפּטענער מצה־טישטוך,

מיט 60 יאָהר צוריק איז דער דאַמאָלסדיגער וואַר־שאָווער רב ז"ל געווען אין ארץ ישראל, די טאָכטער פון דעם חכם-באַשי האָט צוגעשיקט דעם רב אַ מתנה דעם דאָזיגען מצה-טישטוך, וועלכען זי האָט אַליין געהאָפטען.

צווישען סכנות

(פראגמענט.)

ש. ראָטשטיין.

פון מיין בוך „נאָוואהרדאָק".

מענדעל הויבט אויף דעם קאָפּ פון אָפענעם ספר, אין וועלכען ער האָט נאָר וואָס מעיין געווען, לעגט דערויף אַנ'עירוב, לעהנט אונטער דעם קאָפּ אויף די הענד און זינקט אין אַ ים פון מחשבות.

באַלד הויבט ער זיך אויף פון זיין קבוע'דיגען אָרט נע־בען אויוועז, און אַ נערוועזער נעהמט ער שפּרייזען הין-און-צוריק איבער'ן גרויסען בית-המדרש. פון צייט צו צייט, רייסט זיך אַרויס אַ ביטערער זיפץ פון זיין שטורמישען האַרץ.

די עטליכע ישיבה-בחורים, וועלכע זענען בעשטימט געוואָ־רען צו לערנען אינ'ם דאָזיגען בית-מדרש, הויבען זיך אָן צוריק צונויפצוזאַמלען פון מיטאָג. די גמרות, ווי זיי וואָלטען געוואַרט אויף זייער צוריקקומען, ווערען געעפענט און צוגעטוליעט איינער צום אַנדערען נעהמען די בחורים איבער'חזר'ן דעם שיעור. שטיל און איינגעהאַלטען, אָבער הייס און השתפכות-הנפש'דיג, קלינגען זייערע פערשטיקטע קולות, ווי זיי וואָלטען נישט געלערנט נאָר תפלה געטון, אַ הייסע תפלה צום בורא אויסגעגאָסען אויף כלל ישראל, וואָס געפינט זיך אין אַזאַ עת צרה. אייניגע בחורים וואַרפען אַפילו פון צייט צו צייט נייגיריגע בליקען צו מענדלען און בעמערקען, אַז ער איז נאָך אַלץ, ווי פון סאַמע פריהמאָרגען אָן, פערזינקען אין מחשבות, אָבער קיינעם איז נישט עולה על דעת איהם צו שטערען און אויפוועקען פון זיינע מחשבות — דרך-ארץ פאַר אַנ'עלטערען חבר, ווענמען די מנהלים האָבען בע־שטימט פאַר אַ משגיח איבער די יונגערע בחורים. דערצו איז עס דאָך עפּעס מענדעל, אויף וועמען דער אַלטער זכרונו לברכה האָט נאָך געזאָגט, אַז ער איז אַ גאון אין צדקות, וועלכער איז גרייס זיך מוסר נפש צו זיין, אָהן שום חכמות פאַר אַ קוצי של יוד.

די נאַכט פאַלט-צו לאַנגזאַם, ביז עס ווערט ענדליך אי־גאַנצען פינסטער, די בחורים צינדען-אָן קליינע ליכטלעך, וואָס פערשפּרייטען קאַרג ליכט איבער'ן גרויסען בית-מדרש. שוואַרצע גרויסע שאָטענס טאַנצען אויף די וואַנד און וואַרפען אַנ'אימה אויף די בחורים, וועלכע טוליען זיך נאָך מעהר צונויף, פעסטער איינער צום אַנדערען און ביי יעדען קלאַפּט אַ צאָהן אין אַ צאָהן פאַר פחד — — — — — — — — — — —

מענדעל געהט פלוצלינג צו צו הירשלען — אַ יונגער בחור מיט אַ שיטער שוואַרץ בערדיל און אַ פּאָר קלוגע גוטמוטיגע אויגען, וועלכע זענען שטענדיג ווי פייכט און גלאַנצען פון שמחה דערפאַר, וואָס ער איז זוכה עוסק צו זיין בתורה — לעגט אַרויף גוטמוטיג די האַנד אויף זיין אַקסעל, און גיט אַ זאָג צו איהם מיט אַ תחנונים-קול:

— ביזט געוועזען היינט אין שטאָדט, הירשל?

— געוועזען.

— וואָס זשע האָרכט זיך דאָרט?

— אַ חשכות!...

— דהיינו?

— לייבוש זשיטאָמירער אויך אַרעסטירט!...

— רבונו של עולם! לייבושן אויך?!

— אַרעסטירט און איבערגעגעבען אין רשות פון די „קאַ־מאשצעס", זיי זאָלען עס איהם מאַכען צו-„לייט" — גיט צו הירשל אַ וויינענדיגער, אָבווישענדיג די טרעהרען וואָס הענגען אויף זיין פּנים.

— אַזוי איז די מעשה, חייקעל — אַרעסטירט, וואָלף ווי־טעבסקער — אַרעסטירט, אַלטער שטוצינער — אַרעסטירט. אַ חוץ יונגע חברים און ערשט לייביש זשיטאָמירער אויך אַרעסטירט. טרויעריג, טרויעריג...

און ווידער נעהמט ער זיך שפּרייזען איבערן האַלב פינ־סטערען בית-מדרש, פערזינקען אין מחשבות. טויזענד פּלענער וועבען זיך און פערשוואונדען באַלד אין זיין מח. זיין רייכע פאַנטאַזיע צושפּילט זיך און בילדער פון דער פערגאַנגענהייט שטעהען פאַר זיינע אויגען ווי לעבעדיג.

ער זעהט פאַר זיך זיין פריהערדיגער יוגענד, ווי ער ווערט געצערטעלט פון זיינע עלטערן — רייכע שקלאָווער בעלי-בתים; ווי ער פערלאָזט באַלד נאָך דער בר מצוה זייער הויז און קומט אין דער ישיבה; זיין שטייגען אין לערנען. שפּעטער, דער מלחמה אויסברוך און דאָס וואַנדערען פון שטאָדט צו שטעדטעל, פון שטעטיל צו שטאָדט צוזאַמען מיט'ן רבי'ן ז"ל, ווי די תלמידים ווערען נתרבה, פון אַלע עקען רוסלאַנד שליכען זיך אָן יונגע לייט, וועלכע פערלאָזען אַלע תענוגי עולם און געבען זיך אָב דעם למוד התורה והמוסר; דאַן דאָס איינטיילען די קבוצות — עלטערע בחורים ווערען בעאויפטראַגט צו גרינדען אין עטליכע צעהנדליג שטעדטלעך ישיבות קטנות און דאַן זייער געוואַלדיגער ערפאָלג — אין אַ קורצער צייט דערגרייכט שוין די צאָהל תלמידים ביז דריי טויזענד. אָבער באַלד ברעכט-אויס די רעוואָ־לוציע, די באָלשעוויקעס נעהמען איבער די מאַכט און — אַ סוף נעהמט עס מיט אַלעמען. עס הויבט זיך אָן די מערטיראָלאָגיע פון דער ישיבה: דער רבי ווערט נפטר, און עס הויבען זיך אָן איוב'ס צרות, רדיפות, מסירות, ענוים און יסורים אויף די קעפּ פון די אומגליקליכע לומדי תורה. און ערשט דאָס איבערראַנ־ספּאָרטירען זיך אַלץ נעהנטער צו דער גרעניץ — אָט די אַלע בילדער שטעהן פאַר זיינע אויגען. און עס פייניגט איהם דער טרויעריגער געדאַנק וועגען מאָרגען, וואָס וועט זיין דער סוף פון דער שווערער אונערטרעגליכער לאַגע, אַ טאָג נאָך אַ טאָג פערלויפט, די ישיבה בחורים צעלויפען זיך פאַר מורא און די 30 יאָהריגע אַרבייט שטעהט אין סכנה...

אָבער ניין, לענגער טאָר עס נישט דויערען — בעשליסט מענדיל מיט זיך — ס'איז שוין די העכסטע צייט זיך אַ געהם צו טהון צו מעשים, און אויב מיר האָבען נאָך עפּעס אַ זכי' ביים רבונו של עולם, אויב אונזער תורה און מדות, וואָס מיר בעמיהען זיך איינצופלאַנצען אין זיך האָבען עפּיס אַ חשיבות אין הימעל, וועט עס אַודאי געלונגען בשלום זיך אַריבערצופּעק־לען אויף יענער זייט. מען דאַרף נאָר מאַכען די התחלה, זיין אַ ביישפּיל פאַר אַנדערע, און מעהר גאָרנישט. דאָרט איז דאָך עפּעס פערהאַן דער גרויסער קבוץ יודען בני תורה, דאָרט וועלען מיר פערלעגען ישיבות לויט'ן אַלטענס דרך און דער אויבערשטער וועט נישט פערלאָזען. ס'איז קיין בייז נישט חלילה, רוסישע יודען, פּוילישע יודען — יודען און אַ סוף. מען דאַרף נאָר זיין אַ נחשון, אַ וועג-ווייזער. אָבער טאַקע באַלד, שוין די העכטטע צייט דערצו, ווייל יעדען טאָג קאָסט קרבנות, טייערע קרבנות.

— אָוואַ! שוין נאָך האַלב זיבען, — מורמלט מענדעל קוקענדיג אויפ'ן קיילעכיגען וואַנד-זייגער — און כ'האָב נאָך היינט כמעט גאָרנישט געלערנט. דער קאָפּ פערדרעהט ווי דער כדור הארץ, אַז כ'קען גאָרנישט מרכז זיין דעם מוח, אָבער פערפאַלען, עת לעשות לד' מען מוז זיך אַריבערכאַפּען צו ר' דוד'ן, אַדורכצושמועסן זיך מכוח'ן ענין.

אַ בערוהיגטער ווי אַ שווערע משא וואָלט אַראָב פון זיין מח געהט ער צו צו דער גרופּע בחורים, וועלכע זענען פערטהון אין לערנען, הערט זיך איין אַ ווייַלע, ענדליך ווענדעט ער זיך צו זיי:

— זאָגט-זשע נאָר חברים! איהר ווילט זיין בעלנים זיך אַדורכצושוואַרצען די גרעניץ, כדי אַריבערצוקומען אויף יענער זייט?

— אָה, כאָטש שוין, אַפילו היינט ביינאַכט! — האָבען אַלע מיט איין קול אויסגעשריגען, מיר וואָלטען נאָר אַ היים זיך צו-קושען מיט אונזערע עלטערן און גלייך זיך געלאָזט אין וועג אַריין...

— אָבער אָהן דער הסכמה און ברכה פון די מנהלים טאָ-רען מיר זיך נישט ריהרען פון אָרט — האָט זיך אָנגערופען אַן' עלטערער בחור, אַ שטילער אַ געלאַסענער.

— ווי מיינט איהר, אַז די מנהלים וועלען דערצו נישט מסכים זיין? — האָט הירשל בעמערקט שטילערהייט, ווי נישט זיכער מיט זיך אַליין.

— וואָס שייך, יאָ מסכים זיין, נישט מסכים זיין — האָט מענדעל געענטפערט נאָך אַ קורצען נאָכטראַכטען — צרות לידען זיי דאָך מעהר פאַר אונז אַלעמען, און די לאַגע איז דאָך פאַר זיי, מסתמא קלאָרער ווי פאַר אונז. די סכנה איז דאָך טאַקע גרויס, אונגעהויער גרויס און דער ביטול התורה? ביטול תורה איז אַ קלייניגקייט? היינט זשע, דאַרף מען נאָר האָבען אַ קאַ-פּעטשקע בטחון אין בורא און איינשטעלען אַ חיי שעה פאַר חיי עולם. אַזיסטען קלעהרט איהר, אַז איך רעכען אַזאַ שריט צו מאַ-כען אָהן זייער הסכמה? חס ושלום!

אַ טויטע שטילקייט האָט גענומען הערשען אין בית-מדרש. די בחורים זענען געזעסען פערגאַפט, געשוועבט אין פאַנטאַזיע, נאָכגעטראַכט אין מענדעל'ס ווערטער, וועלכע זענען ריכטיג ווי גאָלד. קיינער האָט נישט געוואַגט איבערצורייסען די שטילקייט, אַ געפיהל פון שרעק און האָפנונג צוזאַמען האָט אַלעמען בעהערשט.

ענדליך האָט זאַנוועלע — אַ יונגיטשקער בחור אָבער א אויסגעצייכענטער עלוי, א קאָפּ — פייער און פלאַם, וועמען אַלע בחורים האָבען ליב געהאט אהבת נפש — זיך אָנגערופען:

— צי האָט איהר שוין א וועלכען ס'איז פלאַן ווי ארום אדורכצוקומען די וואַכען?

— עס נאַרישקייטען. ס'איז נישט כדאי וועגען דעם צו טראַכ-טען. וואָס שייך מורא — שיסען, שיסט מען דאָך נישט, ווען מען וועט אונז, חלילה, נישט אַדורכלאָזען וועט מען אונז צוריקשיקען און אפשר אויך אין אַרעסט איינשפּאַרען אויף עטליכע וואָכען — מילא איז דאָך אָהן סכנה. צי איז אונזער לעבען ביים איצטיגען מצב מעהר ווי אַ לעבען אין א פינסטערען קאַזאמעט? דערפאַר אָבער, ווען מיר וועלען בעזר השם יאָ דערגרייכען אונזער ציל, אריבערקומען די גרעניץ — אין וואָס איך בין אײן מינוט נישט ספקפק — דאַן, וועלען מיר דאָך האָבען דאָס אייז געבראָכען ווייל מיר וועלען דאָך די ערשטע זיין. חברה וועלען מאסענווייז אריבערקומען און עטליכע צעהנדליג ישיבות פערלעגען אין פּוי-לען. מיר וועלען שטעהן אין פערבינדונג מיט דער גרויסער וועלט, אומעטום וועלען מיר דעם אור המוסר פערשפּרייטען, און נאָוואָהרדאָק וועט ערשט רעכט אָנהויבען בליהען...

— הלואי, ומי יתן! — האָט הערשל פרעהליך אויסגערופען, טיף גערירט פון מענדעלס רייד — וואָס זאָגט איהר דערצו חברה?

— מיר אַלע זענען מוכן ומזומן, כאָטש באלד.

— וואָס שייך באלד, צו מאָרגען, צו נאָך שבת, געוועהנ-ליך, ווען מיר וועלען זייער הסכמה בעקומען, וועט מען זיך וואָס פריהער לאָזען אין וועג אריין. לעת עתה וויל איך אייך נישט שטערען און מבטל זיין פון לערנען. ביי היינטיגען טאָג אין רוסלאנד, וואו מען מוז לערנען קאָנספּיראטיוו, איז דאָך יע-דעס וואָרט תורה א גאנצער אוצר, א עמוד אויף וואָס די וועלט שטעהט!... הם, איך וואָלט אייך אָבער בעטען, אז די זאך זאָל דערווייל צווישען אונז בלייבען א סוד כמוס!

— אודאי, נישטאָ וואָס צו רעדען — האָט הערשל ערקלערט פעסט און קאטעגאָריש — ווען רעכענט איהר צו געהן צו ר' דוד'ן?

— ארום ניין, האלב צעהן — וואָס איז דען?

— איך וואָלט וועלען אייך בעגלייטען אהינצו, מענדעל!

— איך ווייס, ס'וואָלט אפשר גלייך געווען דוקא אליין צו געהן, אָבער ווען איהר בעט דאָס, וועל איך אייך נישט אָבזאָגען דערפון.

באלד האָבען די מונטערע און אויפגעהייטערטע בחורים מיט חשק און פרישען מוט זיך גענומען צום לערנען, און זייע-רע זיסע קולות האָבען זיך פונאנדערגעטראגען אין דער האלב פוסטער נאכטיגע סביבה פון אונטערשטאדטישען בית-מדרש. דער וואיענדער הערבסט-ווינט האָט זיך א ווײלע ווי איינגעהערט אין די קולות, זיי אין זיך איינגעזאפט, אבער באלד האָט ער זיך צושפּילט, צובלאזען ווי ער וואָלט פונאנדערגעטראגען דעם קול התורה איבער'ן גרויסען לאגד, איבער די ארימע שטעדט, וואו עס געפינען זיך ליידער שוין נישט אזעלכע בחורים'לעך, וועלכע זאלען זיך מוסר נפש זיין פאר איהר — יענע שטעדט דארפען דאָך אויך א קיום האבען!.. די בחורים אבער, האבען גאנץ ווייניג אכט געלעגט אויפ'ן ווינט, פעסטער צוגעדריקט איינער צום אנדערען. דער קארגער שיין האָט בעלויכטען די בלאסע פנימ'ער און דער מאור שבתורה האָט נאָך מעהר געלויכטען אין די אויגען פון די יונגע בראווע בחורים, וועלכע האבען נאר וואָס, אלע ווי איינער בעשלאסען זיך מוסר נפש צו זיין פאר דער הייליגער תורה.

מענדעל האָט ווייטער געשפּרייזט איבער'ן בית-מדרש. באלד האָט ער זיך דערמאהנט, אז ער האָט נאָך היינט ווייניג געלערנט און ער האָט געעפענט א מסילת ישרים, גענומען מעיין זיין אין דער הקדמה.

— — — — — — — — — — — — — — — —

א אפענער בריעף צו די יודישע שריפטשטעלער און ליטעראטען.

(סוף)

דאָס אידישע פאָלק איז נישט ווי אַלע אַנדערע פעלקער און עס קען קיינמאָל אַנדערש נישט ווערען; דערויף זאָגען עדות אונ-זערע תורה, אונזערע נביאים, אונזערע חז"ל, די היסטאָרישע פאַקטען, אונזער אייגענע ערפאַהרונג און די גאַנצע וועלט; מיר זענען אַרויס אויף דער וועלט אַנדערש ווי אַלע פעלקער, מיר האָבען געלעבט און מיר לעבען עד היום אַנדערש ווי אַלע, אייגענע און פרעמדע האָבען אונז נעוואָלט ענדערען. האָבען מיר צוויי מאָל אַ חורבן דורכגעמאַכט. צוויי טויזענד יאָהר גלות דורכגעלעבט און אַנדערש זענען מיר נישט געוואָרען.

און זאָל עס זיין אַ קאַפּריז פון ג—ט, אָדער ווי מאַנכע נאַראָנים זאָגען, פון דער נאַטור, אָבער זיכער איז עס, אַז מיר זענען דורך עמיצענס אַ קאַפּריז בעשטימט צו זיין אַנדערש ווי אַלע פעלקער; מיר זענען בעשטימט צו זיין אַן „עם קדוש", אַ פאָלק מיט אַ תורה, מעג עס זיין גוט אָדער שלעכט, מעג עס אונז לוינען אָדער ניט, מעג עס אונז געפעלען אָדער ניט, אַנדערש קענען מיר ניט לעבען, אַנדערש קאַנען מיר ניט זיין, מיר האָבען שוין פּרובירט טויזענדער מאָל צו ווערען אַנדערש און עס העלפט ניט. אַ געהיימע האַנד טרייבט אונז צוריק צו אונזער שורש און מיר בעצאָהלען נאָך מיט טייכען בלוט, פאַר וועלען ווערען אַנדערש.

און אָט דעם היסטאָרישען און איינפאַכען אמת, דאַרפען דאָך ויסען וועניגסטענס די יעניגע, וועלכע ווילען אונזערע וואָרט-פיהרער זיין; זיי דאַרפען שליסען שלום מיט אונזער שיקזאַל, אָדער פון זייער אויפגאַבע ענטזאַגען זיך, ווייל צו וואָס טויג דאָס נאַריש מאַכען זיך נאָך אַמאָל און נאָך אַמאָל? די פאַלשע נביאים האָבען דאָס ניט אויסגעפיהרט, די העלעניסטען האָבען דאָס ניט אויסגעפיהרט, שבתי צבי האָט עס ניט אויסגעפיהרט, טאָרקוועמאַדאַ און ניקאָליי האָבען דאָס ניט אויסגעפיהרט, טאָ ווי קענען ער-וואַרטען די מאָדערנע אידישע וואָרט-פּרעדיגער. אויסצופיהרען אַזאַ אונמעגליכקייט?

דאס איז דעריבער קלאָר, הערען אידישע שריפטשטעלער, אַז איהר אַליין זענט אויך פערפיהרט; איהר פערנעמט זיך מיט אַ נייעם-אַלטען דרך צו אַרונטערפיהרען דאָס אידישע פאָלק פון וועג און דערמיט ווייזט איהר, אַז איהר זענט ניט און קענט ניט זיין די וואָרט-פיהרער פון פאָלק; איהר לעבט ניט מיט דעם אייביגקייטס-גייסט פון פאָלק, איהר זענט אַ צוטשעפּעניש, אַ נייע אָנטשעפּעניש, און איהר אַליין פעראורטהיילט זיך דערמיט צו אונטערגאַנג צוזאַמען מיט אייערע שאַפונגען.

איהר העלפט ניט דעם אידישען פאָלק צו געפינען זיך, נור איהר שטערט איהם אין דעם; אייער היסטאָרישע ראָליע ווערט דערמיט אַ זעהר מיאוס'ע, דאָס אידישע פאָלק וועט אַריבער אי-בער אייערע קעפּ און אייך צוטרעטען מיט די פיס.

———

אויב איהר ווילט וואָרט-פיהרער זיין, און איהר קענט דאָס זיין, און איהר דאַרפט דאָס זיין, מוזט איהר קודם זיך זעלבסט געפינען און נאַכהער העלפען דעם גאַנצען כלל צו געפינען זיך; איהר מוזט צוריק אַריינוואַקסען אין דעם אידישען שורש און דאַן העלפען אַנדערע דאָס צו טוהן; איהר מוזט אייער גאַנצע טע-טיגקייט רעוווידירען, צוריק אידען ווערען, אָבער טאַקי פאָלשטענ-דיגע אידען, ווי עס בעדאַרף צו זיין, ווייל פיהרער מוזען אין זיך דאָס גאַנצע פאָלק פערקערפּערען, זיין גאַנצען גייסטיגען פּרצוף טראָגען.

אויב אייך געפעלט בעסער דאָס גוי'ענטהום, דאַן געהט צו זיי, איהר וועט דאָרטען אפשר האָבען ערפאָלג, אָבער ביי אידען קענט איהר קיינמאָל קיין ערפאָלג נישט ערוואַרטען, סיידען איהר אַליין זאָלט זיין דער סימבאָל פון אידישקייט, אַז אין אייך זאָל דאָס פאָלק זעהן דעם נאַציאָנאַלען שפיגעל, און דאָס אידישע פאָלק מיינט, אידען אין יאַרמולקעס און אין טלית ותפילין, ווייל אידען אין שוואַרצע טאָקסידאָס, אָדער סתם ספּאָרטלען, זיינען ניט דאָס אידישע פאָלק, זיי זיינען אַן עם לא חיה, און איהר וועט זיי קיינמאָל ניט קענען פערוואַנדלען אין אַ בעזונדער פאָלק,

תלמודישע אגדות.

א.

דורך גוטע מדות — הרב י. ה. קאהן ז"ל, פראג.

(סוף)

אין איינעם פון די שיין-פער'כשופ'טע פדיהלינג'ס מארגענס, אין וועלכע די גאלד-שטראהלען פון די אויפשיינענדע זון פאלען אויף בארג און טאל, אויפ-שטעלענדיג שטאלץ די האלב-איינגעבויגענע נידריגע ביימעלעך; פון די בייטען-רוקען אויפ'סניי פריש-יונג געווארענע ערד, איבערהויפט פון די שטענדיג פערזייעטע שמעלצט דאס הויך אנגעפאלענע שניי און איבערטוישט דאס יוייסע ערד-מלבוש אויף א שיין גרין-גראזיגעס, האט אבן יודן נאך א בכונה'דיג אבדאוונען, זיך גענומען צו זיין טאג-טעגליכע ארבייט.

פיהרענדיג דעם אקער ביים האלץ-הענטעל, איז ער זיך בנעימות'דיג נאכגע-גאנגען טריט ביי טריט זיין מאגער בהמה'לע, וואס איז איהם איבערגעבליבען פון די גרויסע סטאדעס, איבערשמועסענדיג מיט זיך אליין זיין פריהמארגען-שעור. פלוצלונג זענען די בהמה'ס פיס איינגעזונקען אין א לאך, פון וואו ר'האט באין אופן זיי נישט געקענט ארויסציהען און ווייטער ארבייטען.

שטארק דערשראקען פונ'ם פרישען אומגליק, וואס ס'האט איהם געדראהט זיין לעצט ביסעל פערמעגען היזק צו האבען, האט ער שנעל איבערגעשניטען די גראבע שטריק, מיט וועלכע די בהמה איז געווען צוגעבונדען צום אקער, כדי אזוי ארום צו פערלייכטערען איהר דאס ארויפשטעלען זיך. נאכדעם ווי דאס איז איהם געלונגען, האט ער בעמערקט, אז פון לאך לייכט ארויס עפעס, עהנליך צו א גרויסען בלישטשענדען שטערען; דערנעהנטערענדיג זיך, האט ער געזעהען אז דאס איז... א ברילאנט!...

זייענדיג אליין אין ספק, צי דאס וואס עס לייכט זיך אין לאך איז באמת א טייערער שטיין, אדער אפשר גאר א בלויז פאנטאזיע-פערבלענדניש, האט ער גענוי בעקוקט דאס ארט, פון וואו ס'האט געשיינט, נייגיריג פערברייטערט עס ארום, געגראבען טיפער און — וואס'ארע אויסערגעוועהנליכעס האט ער געזעהען פאר זיינע אויגען! — ס'איז דארט געלעגען אן'אייזערנער קאסטען און נאכ'ן אראבנעהמען די דעק, וואס ס'איז איהם אנגעקומען גאנץ לייכט, האט זיך ענטפלעקט פאר איהם אן'אויסערגעוועהנליך-טייערער אוצר פון א סאך גאלד, זילבער און ברילליאנטען!

פאלענדיג אונטער זיך פונ'ם גרויסען מבול אין פרייד, האט ער די ערשטע ווערטער נאכ'ן קומען צו זיך ארויסגעשטאמעלט: „ג—ט! נור דו מאכסט דעם

— אָוואַ! שוין נאָך האַלב זיבען, — מורמעלט מענדעל קוקענדיג אויפ'ן קיילעכיגען האַנד-זייגער — און כ'האָב נאָך היינט כמעט גאָרנישט געלערענט. דער קאָפּ פערדרעהט ווי דער כדור הארץ, אַז כ'קען גאָרנישט מרכז זיין דעם מוח, אָבער פערפאַלען, עת לעשות לד' מען מוז זיך אַריבערכאַפּען צו ר' דוד'ן, אַדורכצושמועסען זיך מכּוח'ן ענין.

אַ בערוהיגטער ווי אַ שווערע משא וואָלט אַראָב פון זיין מח געהט ער צו צו דער גרופּע בחורים, וועלכע זענען פערטהון אין לערנען, הערט זיך איין אַ ווייל, ענדליך ווענדעט ער זיך צו זיי:

— זאָגט-זשע נאָר חברים! איהר ווילט זיין בעלנים זיך אַדורכצושוואַרצען די גרעניץ, כּדי אַריבערצוקומען אויף יענער זייט?

— אָה, כאָטש שוין, אַפילו היינט ביינאַכט! — האָבען אַלע מיט איין קול אויסגעשריגען, מיר וואָלטען נאָר אַ היים זיך צוקושען מיט אונזערע עלטערן און גלייך זיך געלאָזט אין וועג אַריין...

— אָבער אָהן דער הסכמה און ברכה פון די מנהלים טאָרען מיר זיך נישט ריהרען פון אָרט — האָט זיך אָנגערופען אַן עלטערער בחור, אַ שטילער אַ געלאַסענער.

— ווי מיינט איהר, אַז די מנהלים וועלען דערצו נישט מסכים זיין? — האָט הירשל בעמערקט שטילערהייט, ווי נישט זיכער מיט זיך אַליין.

— וואָס שייך, יאָ מסכים זיין, נישט מסכים זיין — האָט מענדעל געענטפערט נאָך אַ קורצען נאָכטראַכטען — צרות ליידען זיי דאָך מעהר פאַר אונז אַלעמען, און די לאַגע איז דאָך פאַר זיי, מסתמא קלאָרער ווי פאַר אונז. די סכנה איז דאָך טאַקע גרויס, אונגעהויער גרויס און דער ביטול התורה? ביטול תורה איז אַ קלייניגקייט? היינט זשע, דאַרף מען נאָר האָבען אַ קאַפּעטשקע בטחון אין בורא און איינשטעלען אַ חיי שעה פאַר חיי עולם. אַזיסטען קלעהרט איהר, אַז איך רעכען אַזאַ שריט צו מאַכען אָהן זייער הסכמה? חס ושלום!

אַ טויטע שטילקייט האָט גענומען הערשען אין בית-מדרש. די בחורים זענען געזעסען פערגאַפט, געשוועבט אין פאַנטאַזיע, נאָכגעטראַכט אין מענדעל'ס ווערטער, וועלכע זענען ריכטיג ווי גאָלד. קיינער האַט נישט געוואַגט איבערצורייסען די שטילקייט. אַ געפיהל פון שרעק און האָפנונג צוזאַמען האָט אַלעמען בעהערשט.

ענדליך האָט זאַנוועלע — אַ יונגיטשקער בחור אָבער א אויסגעצייכענטער עלוי, א קאָפּ — פייער און פלאַם, ועמען אלע בחורים האָבען ליב געהאט אהבת נפש — זיך אָנגערופען:

— צי האָט איהר שוין א וועלכען ס'איז פּלאַן ווי ארום אדורכצוקומען די וואַכען?

— עס נאַרישקייטען. ס'איז נישט כדאי וועגען דעם צו טראַכטען. וואָס שייך מורא — שיסען, שיסט מען דאָך נישט, ווען מען וועט אונז, חלילה, נישט אַדורכלאָזען וועט מען אונז צוריקשיקען און אפשר אויך אין אַרעסט איינשפּאַרען אויף עטליכע וואָכען — מילא איז דאָך אָהן סכנה. צי איז אונזער לעבען ביים איצטיגען מצב מעהר ווי אַ לעבען אין א פינסטערען קאַזאמעט? דערפאַר אָבער, ווען מיר וועלען בעזר השם יאָ דערגרייכען אונזער ציל, אריבערקומען די גרעניץ — אין וואָס איך בין איין מינוט נישט טפקפק — דאַן, וועלען מיר דאָך האָבען דאָס אייז געבראָכען ווייל מיר וועלען דאָך די ערשטע זיין. חברה וועלען מאסענווייז אריבערקומען און עטליכע צעהנדליג ישיבות פערלעגען אין פּוילען. מיר וועלען שטעהן אין פערבינדונג מיט דער גרויסער וועלט, אומעטום וועלען מיר דעם אור המוסר פערשפּרייטען, און נאָוואָהרדאָק וועט ערשט רעכט אָנהויבען בליהען...

— הלואי, ומי יתן! — האָט הערשל פרעהליך אויסגערופען, טיף גערירט פון מענדעלס רייד — וואָס זאָגט איהר דערצו חברה?

— מיר אלע זענען מוכן ומזומן, כאָטש באלד.

— וואָס שייך באלד, צו מאָרגען, צו נאָך שבת, געוועהנליך, ווען מיר וועלען זייער הסכמה בעקומען, וועט מען זיך וואָס פריהער לאָזען אין וועג אריין. לעת עתה וויל איך אייך נישט שטערען און מבטל זיין פון לערנען. ביי היינטיגען טאָג אין רוסלאנד, וואו מען מוז לערנען קאָנספּיראטיוו, איז דאָך יעדעס וואָרט תּורה א גאנצער אוצר, א עמוד אויף וואָס די וועלט שטעהט!... המ, איך וואָלט אייך אָבער בעטען, אז די זאך זאָל דערווייל צווישען אונז בלייבען א סוד כמוס!

— אודאי, נישטאָ וואָס צו רעדען — האָט הערשל ערקלערט פעסט און קאטעגאָריש — ווען רעכענט איהר צו געהן צו ר' דוד'ן?

— ארום ניין, האלב צעהן — וואָס איז דען?

— איך וואָלט וועלען אייך בעגלייטען אהינצו, מענדעל!

— איך ווייס, ס'וואָלט אפשר גלייך געווען דוקא אליין צו געהן, אָבער ווען איהר בעט דאָס, וועל איך אייך נישט אָבזאָגען דערפון.

באלד האבען די מונטערע און אויפגעהייטערטע בחורים מיט חשק און פרישען מוט זיך גענומען צום לערנען, און זייערע זיסע קולות האָבען זיך פונאנדערגעטראגען אין דער האלב פוסטער נאכטיגע סביבה פון אונטערשטאדטישען בית-מדרש. דער וואיענדער הערבסט-ווינט האט זיך א ווײלע ווי איינגעהערט אין די קולות, זיי אין זיך איינגעזאפּט, אבער באלד האט ער זיך צושפּילט, צובלאזען ווי ער וואלט פונאנדערגעטראגען דעם קול התורה איבער'ן גרויסען לאנד, איבער די ארימע שטעדט, וואו עס געפינען זיך ליידער שוין נישט אזעלכע בחורים'לעך, וועלכע זאלען זיך מוסר נפש זיין פאר איהר — יענע שטעדט דארפען דאך אויך א קיום האבען!.. די בחורים אבער, האבען גאנץ ווייניג אכט געלעגט אויפ'ן ווינט, פעסטער צוגעדריקט איינער צום אנדערען. דער קארגער שיין האט בעלויכטען די בלאסע פנימ'ער און דער מאור שבתורה האט נאך מעהר געלויכטען אין די אויגען פון די יונגע בראווע בחורים, וועלכע האבען נאר וואס, אלע ווי איינער בעשלאסען זיך מוסר נפש צו זיין פאר דער היילינער תורה.

מענדעל האט ווייטער געשפּרייזט איבער'ן בית-מדרש. באלד האט ער זיך דערמאהנט, אז ער האט נאך היינט ווייניג געלערנט און ער האט געעפענט א מסילת ישרים, גענומען מעיין זיין אין דער הקדמה.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

(סוף)

א אפענער בריעף
צו די יודישע שריפטשטעלער און ליטעראטען.

דאָס אידישע פאָלק איז נישט ווי אַלע אַנדערע פעלקער און עס קען קיינמאָל אַנדערש נישט ווערען; דערויף זאָגען עדות אונזער תורה, אונזערע נביאים, אונזערע חז"ל, די היסטאָרישע פאַקטען, אונזער אייגענע ערפאַהרונג און די גאַנצע וועלט; מיר זענען אַרויס אויף דער וועלט אַנדערש ווי אַלע פעלקער, מיר האָבען געלעבט און מיר לעבען עד היום אַנדערש ווי אַלע, אייגענע און פרעמדע האָבען אונז נעוואָלט ענדערען. האָבען מיר צוויי מאָל אַ חורבן דורכגעמאַכט. צוויי טויזענד יאָהר גלות דורכגעלעבט און אַנדערש זענען מיר נישט געוואָרען.

און זאָל עס זיין אַ קאַפּריז פון ג—ט, אָדער ווי מאַנכע נאַראָנים זאָגען, פון דער נאַטור, אָבער זיכער איז עס, אַז מיר זענען דורך עמיצענס אַ קאַפּריז בעשטימט צו זיין אַנדערש ווי אַלע פעלקער; מיר זענען בעשטימט צו זיין אַן „עם קדוש", אַ פאָלק מיט אַ תורה, מעג עס זיין גוט אָדער שלעכט, מעג עס אונז לוינען אָדער ניט, מעג עס אונז געפעלען אָדער ניט, אַנדערש קענען מיר ניט לעבען, אַנדערש קאָנען מיר ניט זיין, מיר האָבען שוין פרובירט טויזענדער מאָל צו ווערען אַנדערש און עס העלפט ניט. אַ געהיימע האַנד טרייבט אונז צוריק צו אונזער שורש און מיר בעצאָהלען נאָך מיט טייכען בלוט, פאַר וועלען ווערען אַנדערש.

און אָט דעם היסטאָרישען און איינפאַכען אמת, דאַרפען דאָך וויסען ווייניגסטענס די יעניגע, וועלכע ווילען אונזערע וואָרט-פיהרער זיין; זיי דאַרפען שליסען שלום מיט אונזער שיקזאַל, אָדער פון זייער אויפגאַבע ענטזאַגען זיך, ווייל צו וואָס טויג דאָס נאַריש מאַכען ויך נאָך אַמאָל און נאָך אַמאָל? די פאַלשע נביאים האָבען דאָס ניט אויסגעפיהרט, די העלעניסטען האָבען דאָס ניט אויסגעפיהרט, שבתי צבי האָט עס ניט אויסגעפיהרט, טאָרקוועמאַדאַ און ניקאָליי האָבען דאָס ניט אויסגעפיהרט, טאָ ווי קענען ערוואַרטען די מאָדערנע אידישע וואָרט-פרעדיגער. אויסצופיהרען אַזאַ אונמעגליכקייט?

דאס איז דעריבער קלאָר, הערען אידישע שריפטשטעלער, אַז איהר אַליין זענט אויך פערפיהרט; איהר פערנעמט זיך מיט אַ נייעם-אַלטען דרך צו אַרונטערפיהרען דאָס אידישע פאָלק פון וועג און דערמיט ווייזט איהר, אַז איהר זענט ניט און קענט ניט זיין די וואָרט-פיהרער פון פאָלק; איהר לעבט ניט מיט דעם אייביגקייטס-גייסט פון פאָלק, איהר זענט אַ צושפּעניש, אַ נייע אָנטשפּעניש, און איהר אַליין פעראורטהיילט זיך דערמיט צו אונטערגאַנג צוזאַמען מיט אייערע שאַפונגען.

איהר העלפט ניט דעם אידישען פאָלק צו געפינען זיך, נור איהר שטערט איהם אין דעם; אייער היסטאָרישע ראָליע ווערט דערמיט אַ זעהר מיאוס'ע, דאָס אידישע פאָלק וועט אַריבער אייבער אייערע קעפּ און אייך צוטרעטען מיט די פיס.

—·——

אויב איהר ווילט וואָרט-פיהרער זיין, און איהר קענט דאָס זיין, און איהר דאַרפט דאָס זיין, מוזט איהר קודם זיך זעלבסט געפינען און נאַכהער העלפען דעם גאַנצען כלל צו געפינען זיך; איהר מוזט צוריק אַריינוואַקסען אין דעם אידישען שורש און דאַן העלפען אַנדערע דאָס צו טוהן; איהר מוזט אייער גאַנצע טעטיגקייט רעווידירען, צוריק אידען ווערען, אָבער טאַקי פאָלשטענדיגע אידען, ווי עס בעדאַרף צו זיין, ווייל פיהרער מוזען אין זיך דאָס גאַנצע פאָלק פערקערפערען, זיין גאַנצען גייסטיגען פרצוף טראָגען.

אויב אייך געפעלט בעסער דאָס גוי'ענטהום, דאַן געהט צו זיי, איהר וועט דאָרטען אפשר האָבען ערפאָלג, אָבער ביי אידען קענט איהר קיינמאָל קיין ערפאָלג נישט ערוואַרטען, סיידען איהר אַליין זאָלט זיין דער סימבאָל פון אידישקייט, אַז אין אייך זאָל דאָס פאָלק זעהן דעם נאַציאָנאַלען שפּיגעל, און דאָס אידישע פאָלק מיינט, אידען אין יאַרמולקעס און אין טלית ותפילין, ווייל אידען אין שוואַרצע טאָקסידאָס, אָדער סתם ספּאָרטלעך, זיינען ניט דאָס אידישע פאָלק, זיי זיינען אַן עם לא חיה, און איהר וועט זיי קיינמאָל ניט קענען פערוואַנדלען אין אַ בעזונדער פאָלק,

תלמודישע אגדות.

א.

דורך גוטע מדות — הרב י. ה. קאהן ז"ל, פּראג.

(סוף)

אין איינעם פון די שיין-פער'כשופ'טע פדיהלינג'ס מארגענס, אין וועלכע די גאלד-שטראהלען פון די אויפשיינענדע זון פאלען אויף בארג און טאל, אויפשטעלענדיג שטאלץ די האלב-איינגעבויגענע נידריגע ביימעלעך; פון די בייטען-רוקען אויפ'סניי פריש-יונג געווארענע ערד, איבערהויפּט פון די שטענדיג פערזייעטע שמעלצט דאס הויך אנגעפאלענע שניי און איבערטוישט דאס ווייסע ערד-מלבוש אויף א שיין גרין-גראזיגעס, האט אבן יודן נאך א בכונה'דיג אבדאווענען, זיך גענומען צו זיין טאג-טעגליכע ארבייט.

פיהרענדיג דעם אקער ביים האלץ-הענטעל, איז ער זיך בנעימות'דיג נאכגעגאנגען טריט ביי טריט זיין מאגער בהמה'לע, וואס איז איהם איבערגעבליבען פון די גרויסע סטאדעס, איבערשמועסענדיג מיט זיך אליין זיין פריהמארגען-שעור. פלוצלונג זענען די בהמה'ס פיס איינגעזונקען אין א לאך, פון וואו ר'האט באין אופן זיי נישט געקענט ארויסציהען און ווייטער ארבייטען.

שטארק דערשראקען פונ'ם פרישען אומגליק, וואס ס'האט איהם געדראהט זיין לעצט ביסעל פערמעגען היזק צו האבען, האט ער שנעל איבערגעשניטען די גראבע שטריק, מיט וועלכע די בהמה איז געווען צוגעבונדען צום אקער, כדי אזוי ארום צו פערלייכטערן איהר דאס אויפשטעלען זיך. נאכדעם ווי דאס איז איהם געלונגען, האט ער בעמערקט, אז פון לאך לייכט ארויס עפעס, עהנליך צו א גרויסען בלישטשענדען שטערען; דערנעהנטערענדיג זיך, האט ער געזעהען אז דאס איז... א ברילִיאנט!...

זייענדיג אליין אין ספק, צי דאס וואס עס לייכט זיך אין לאך איז באמת א טייערער שטיין, אדער אפשר גאר א בלויז פאנטאזיע-פערבלענדעניש, האט ער גענוי בעקוקט דאס ארט, פון וואו ס'האט געשיינט, נייגיריג פערברייטערט עס ארום, געגראבען טיפער און — וואס'ארע אויסערגעוועהנליכעס האט ער געזעהען פאר זיינע אויגען! — ס'איז דארט געלעגען אנ'אייזערנער קאסטען און נאכ'ן אראבנעהמען די דעק, וואס ס'איז איהם אנגעקומען גאנץ לייכט, האט זיך ענטפלעקט פאר איהם אנ'אויסערגעוועהנליך-טייערער אוצר פון א סאך גאלד, זילבער און בריליאנטען!

פאלענדיג אונטער זיך פונ'ם גרויסען מבול אין פרייד, האט ער די ערשטע ווערטער נאכ'ן קומען צו זיך ארויסגעשטאמעלט: „ג – ט! נור דו מאכסט דעם

ווי אייך דוכט זיך, זיי גופא קענען אויך נור ווערען עקסטרעם גוי'איש אָדער עֶקסטרעם אידיש, אויף זייער מיטעל-וועג ווע̄לען זיי לאַנג ניט בלייבען שטעהן.

אידישע שרייבער און ליטעראַטען!

אויב איהר ווילט ניט דערמאָנט ווערען אין די קינפטיגע דורות מיט אַ קללה, דאַן ענדערט אייער פאַלשען וועג, פערברענט אייערע כתבים און קעהרט זיך צוריק צום אידישען קוואַל, פאַנגט אָן צו שטודירען אונזער-אייער תורה, שעפּט אייער בעגייסטערונג פון אונזערע אַלטע ספרים, ווייל מעגען זיי זיין גוט, אָדער חלילה שלעכט, זיינען זיי אונזערע, די גייסטיגע פרוכט פון אייערע זיידעס און עלטער-זיידעס; דורך אונזער תורה און צוזאַמען מיט איהר, ווערט איהר די גערואָטענע קינדער פון אונזער פאָלק, אָבער אָהן איהר, זייט איהר פרעמדע, פערטריקענטע צווייגען, און דער געהיימער אויפפאַסער אויף דעם אידישען בוים, וועט אייך אַרונטערהאַקען פריהער-שפּעטער!

שוין היינט צו טאָג קויפט ניט דער עולם אייערע ביכער, ער לעזט אויך ניט אייערע ווילדע פאַנטאַזיעס אין די צייטונגען, ער לעזט נור די נייעס און יענע זאכען, וואו ער האָפט צו געפינען עטוואָס נאָהענטעס צום אידישען גייסט, איהר אַליין מוזט איהם כאָטש חסידישע טעשיות און איבערזעצטע אגרות אָדער תנ"ך-איבערזעצונגען געבען אום צו צוציהען איהם.

דאָס פאָלק בכלל רעספּעקטירט אייך ניט, עֶר קוקט אויף אייך ווי אויף פאַיאַצען, און ביי די פרומע אידען זענט איהר פסול און טריף, זיי בעטען וועגען מאַנכע פון אייך דריי מאָל אין טאָג „וכל הזדים מהרה תעקר ותשבר" און „וכל המינים וכל הזדים כרגע יאבדו", וואָס אין דעם קענט איהר זעֶהען אַמבעסטען דעם שפּיגעל פון אייער געגענוואַרט און צוקונפט...

אידישע שרייבער און ליטעראַטען! וואָרום טהוט איהר ניט רעווידירען דעם פּראָגראַם פון אייער טעֶטיגקייט? וואָרום ניט ווערען אַ ביישפּיעל דערמיט פאַר'ן גאַנצען פאָלק? אויף וועָן וואַרט איהר?

איהר קענט ווערֶען וואָרט-פיהרער און דיענען ג-ט און אייער פאָלק, וואָרום זאָלט איהר דיענען דעם בעל און אַנדערע פרעמדע פעלקער?

די טהויערען פון תשובה זיינען אָפען און נור גייסטיגע שוועכלינגע פוילען זיך צו געהן נאָהענט און אַריינקוקען וואָס אינווענינג טהוט זיך!...

און וואָלט איהר אין אונזערע שערי תשובה ווירקליך אַריינקוקען, וואָלט איהר דאַן אויסגעפינען, ווי ווייט איהר אַליין זענט פערפיהרט, ווי ווייט איהר האָט זיך אָפּגערוקט פון דעם אידישען שורש, ווי גאַריש איהר מאַכט זיך מיט נאָכקרימען די ביליגע וועלט-ליטעראַטור און ווי איהר זענט געוואָרען אַ קללה פאַר'ן אידישען פאָלק אָנשטאָט צו זיין אַ ברכה פאַר איהם.

אידישעֶ שריפטשטעלער! איהר געהט אויף פאַלשע וועגען און איהר פערפיהרט אונזערע מאַסען צו די גרעֶסטע געפאַהרען; איהר האָט אַרונטערגעריסען די צוויי אידישע קרוינעֶן: דעם כתר-תורה מיט דעם כתר-גדולה און איהר האָט בעשאַפען אָנשטאָט דעם אַ פּאַיאַצקעֶ היטעלע פאַר'ן פאָלק!

קעהרט אייך אום צוריק צום אידישען קוואַל! פאָדערט אַליין ביי זיך אַ חשבון-הנפש און איהר וועט איינזעהען ווי פוסט עס זיינען אייערע אייגענע נשמות און אַז דאָס איז די ג–טליכע שטראָף פאַר ניט-ערפילען אייעֶרע פליכטען עהרענהאַפט!...

צו וואָס מיר שרייבען עס?–דאָס דאָזיגע איז אפשר אַ פראַגע! מיר ווייסען, אַז אפילו אליה' הנביא האָט אויך ניט געקענט מחזיר למוטב זיין די נביאי השקר פון זיין צייט, וועלעֶן מיר דאָס אויך ניט קענעֶן אויספיהרען, אָבער דאָס אמת'ע וואָרט מוז געזאָגט ווערעֶן און אויב איהר אַליין וועט דאָס ניט דערהעֶרען, זאָלען עס אייערע לעזער דערהערען; זאָלען זיי וויסען, אַז איהר טהוט ניט אייער פליכט צו זיי.

און אפשר וועט עס טאַקי אייניגע פון אונזערע מאָדערנע פען-קינסטלער מאַכען צו בעדענקען זיך; אפשר וועלען אונזערע ערנסטע ווערטער מגולגל ווערען אין אַנדערע צייט-שריפטען און דורך דער פעדער פון אַנדערע שריפטשטעלער דיענען אַלס אָנפאַנג פון א בעוועגונג פאר א שטיקעל חשבון-הנפש צווישעֶן אונזערע פערשידענע ליטעראטען!

אידישע נשמות קען מעֶן ניט אָפּשאצען, אויב זיי האָבען אמאָל געקענט זאָגען „נעשה" פאר „נשמע", וועלעֶן אפשר איצט מאנכע זאָגען „נעשה" נ אָ כ ׳ ן „נשמע"!...

ענש ארים און רייך; נור דו דערנידריגסט אדער דערהייבסט איהם. – האסט מיך אבער נישט געלאזט איינגאנצען אומקומען. – העלף דעם מענש, וואס פערלאזט זיך נור אויף דיר אליין! – – –

דאנקענדיג ווייטער ג–ט אהן אויפהער, פאר'ן גליק, וואס ר'האט איהם געשאנקען, איז ער אהיים מיט א שנעל געלויף, דערצעהלען די פאמיליע וועגען גרויסען וואונדער. דערהערענדיג וואס עס איז געשעהען, האט די גאנצע פאמיליע אין דער זעלבער סעקונדע זיך געווארפען מיט א הייסע דאנק-תפילה צום רבונו של עולם.– – – – – – – – – – – – – – – – – –
– –

* * *

אין א פאר יאהר ארום, האט א מידער מדינה-געהער געזוכט אין א איהם בעקאנטע געגענד אין ארץ ישראל, אנ'ארים שטרוי-סטאדאלע, וואו מען האט איהם מיט א צייט צוריק פריינדליך אויפגענומען און בכבוד אויסגעהאלטען אייניגע טעג. קיין זכר אפילו פונ'ם ארימען הייזעלע האט ער אבער שוין נישט געזעהען, נור אויף דעם ארט איז געשטאנען א גרויסער, שיינער פאלאץ, ארומגערינגעלט פון א אויסערגעוועהנליך פרעכטיגען פארק, וואס האט יעדען ממש ענטציקט.

דאס פערשוואונדערישע עשירות, וועלכעס מ'האט אנגעזעהען פון יעדען ווינקעלע; די וואונדערליכע אויספּארטיגונג, אין וואס ס'זענען געווארען פעראייניגט נאטור און קונסט; די רייך געקליידעטע דינערשאפט, וואס האט זיך ארומגעדרעהט אין די טייער אויסגעפוצטע שטובען, – דאס אלעס האט פאר'ן דורכגעהער אויפ'ן ערשטען אויגענבליק פער'מסר'ט, אז דער בעל-הבית פערמאגט א פירשטליך עשירות.

דער עלענדער וואנדערער האט שוין געוואלט ווייטער געהען, טראכטענדיג דאס מן הסתמא וועט מען איהם גאר נישט דארט אהין אריינלאזען. ווי ערשטוינט איז ער אבער געווארען, ווען דער שומר ביי דער טיר האט איהם אנגעוויזען א שווארץ-מארמארנע טאוועל ביים איינגאנג מיט א גאלד-אויסגעקריצטער אויפשריפט:

„הרעב יכנס וישבע
האומלל – ויושע!
בעל הבית: אבן יודן"

– „ווער ס'הונגערט, זאל אריינגעהן וועט ער אנגעזעט ווערען, ווער ס'איז אומגליקליך, וועט מען העלפען! אייגענטימער: אבן יודן".

אט דאס איז געווען דער אמאליגער איידעלער ארימאן-בעל-טובה, וועלכער איז בייגעשטאנען דעם גרויסען השגחה-נסיון – און פון דעם טיפסטען צרות-עלענד דערהויבען געווארען דורך ג–ט צום העכסטען שטאפעל פון וועלט-גליק!

יודיש: יחיאל מאַק, לאָדז.

די העלדישע פרוי.

(אַ היסטאָריש-שפּאַנענדע ערצעהלונג.)

(סוף).

עס איז ענדליך געקומען דער לאַנג-ערוואַרטעטער טאָג. אום צו עהרען דעם נאָמען פונ'ם הייליגען הערמאָנדאַר, האָט מען דעם דאָזיגען „פאַראַד" בעשטימט צו זיין געבורטס-טאָג, וועלכער איז גראָד געפאַלען אום שבועות. אויף אַ גרויסען ברייטען פלאַץ אין רעכטען מיטען שטאָדט האָט מען אַ גרויסעֶן שייטערהויפען אויפגעשטעלט. ס'פאָהרעֶן-אָן פון אַלע זייטען מאַסען מענשען. אַלע וואַרטען מיט אונגעדולד צו זעהען, ווי מ'וועט די יודישע פרוי פערברענעֶן פאַר איהרע „אונערהערטע זינד". ארום דעם שייטער-הויפען אויף די דריישטאָקיגע שענע גאַלעריען, זיצעֶן מיט דורשטענדעֶ בליקען טויזענדער מעֶנער און צאַרטע דאַמען און וואַרטען מיט אונגעדולד אויף דעם העֶרליכען שפּעקטאַקל. גאַנץ אויבענאָן צווישען די העכסטע גייסטליכע זיצט אויף אַ שעֶנעֶם שטוהל דורכאויס אין ווייסען אָנגעטון דאָס פון די יודען „פערפיהרטע" כריסטענקינד. ווי ווינדעֶרבאַר קומט איהם דאָ אַלץ פאָר, מיט אַ שטילער פערוואונדערונג וואַרפט ער זיינע צושראָקענע בליקען אויף אַלץ וואָס ער זעהט דאָ אַרום זיך, דאַכט זיך זיין האַרץ זאָגט איהם עטוואָס שרעקליכעס...

און אָט האָט פלוצלונג אויפגעריהרט די פיעל-טויזענדיגע מאַסע ווען דאָס קינד האָט דערזעֶהן זיין מוטער. קוים וואָס זי שטעלט אַ טריט, דאָס געזיכט בלאַס ווי קאַלך, אין האַנד אַנ'אָנגעצונדען גרויס ליכט, אַ שטריק אויפ'ן האַלז, דעם קאָפּ ניעֶדריג, ניעדריג אַראָבגעלאָזעֶן, איז זי געגאַנגען. ווי פון אַ שלאַנג געביסען איז דאָס קינד אויפגעשפּרונגען, און מיט אַ שרעקליך געשריי האָט עס זיך גענומען רייסען צו דער מוטער... דאָס בלוט איז איהר אין די אָדערן פערקיהלט געוואָרען... זי האָט זיך דערמאָהנט אָן איהר פאָטער, אָן איהר מאַן, אָן איהר ברודער מיט די צוויי קוזינען, וועלכע זענען אַלע אויף אַזאַ שייטער-הויפען אין סעווילאַ פערברענט געוואָרען... זי האָט זיך דערמאָהנט אָן דעם תנא רבי חנינא בן תרדיון מיט זיין ווייב און די עשרה הרוגי מלכות... און חנה מיט איהרע זיעבען קינדער... זי האָט זיך דערמאָהנט אָן די אַלע טויזענדער קדושים, וועלכע זענען אומגעקומען צוליעב זייער פאָלק, זייער אמונה... די דאָזיגע זכרונות האָבען איהר ערמונטערט, געקרעפטיגט, זי האָט דערפיהלט דעם גרויסען הימלישען פערגניגען פון מסירת-נפש אויף קדוש-השם.

דאָס קינד האָט זיך נאָך צו איהר געריסען, האָט פערצוויי פעלט געקעמפט געגען אַלץ וואָס האָט איהם אָפּגעהאַלטען... איהר האַרץ האָט אין איהר אָנגעהויבען שרעקליך צו ציטערן: „זיי וועלען איהם טויטען"– איז איהר געקומען אַ שוידערהאַפטער געדאַנק– און אָבקעהרענדיג דאָס געזיכט, איז זי זיך פערבייגעגאַנגען קאַלט, שטום, פאַרביי דעם טייערען קינד... מ'האָט געלייענט דעֶם דעקרעט, דער תליון מיט'ן אָנגעצונדענעם פאַקעל איז צוגעגאַנגען אום איהר אויפ'ן שייטער-הויפען צו פיהרען...

אויפ'ן שייטער-הויפען אין די שרעקליכסטע יסורים האָט די יודישע פרוי צום לעצטען מאָל אויפגעהויבען איהרע אויגען און געריפען איהר קינד, און אין דעם בליק האָט דאָס קינד, דעם גרויסען אמת געלעזען... „מיין מוטער!" האָט זיך דערהערט אַ גרויס געשריי...

„געדענק דיין פאָטער! דיין מוטער! אונזער תורה, די חשמונאים! אַלע קדושים!"–האָט זיך באַלד דערויף געהערט פון שייטעֶר-הויפעֶן – „שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד!... היינט איז שבועות... דער הייליגער טאָג פון... מתן תורה... יברכך ה'... וישמרך... העלף איהם גאָט... ער זאָל בלייבען... אַ יוד!..."

די פלאַמען אויפ'ן שייטער-הויפען האָבען זיך פונאַנדערגעפלאַקערט שטאַרקער, שטאַרקער... האָבען אַרומגענומען דאָס אָפּפער. די העלדין האָט אויסגעהויכט איהר נשמה און מיט אַ געטרייסטען מוטה, גליקליך, אַלץ פערגעסען...

דער זוהן אָבער האָט נישט פערגעֶסען... איז געבליבעֶן אַ יוד...

דערזעהענדיג ווי די מוטער ברענט איז דאָס קינד געפאַלען אין חלשות אויפ'ן אינקוויזיטאָר'ס הענד און דערפון בעקומען א שרעקליך נערוועֶן-ערשיטערונג, פערבונדעֶן מיט אַ העפטיגער היץ-קרענק. עס האָט גאַנצע צוויי וואָכען נור גערעדט פון היץ, פסוקים פון תנ"ך. אויסדריקען פון תלמוד, פון יודישע ספרים אויסגעמישט מיט קאַטוילישע מאָדליטוועס, די עשרת הדברות, שמע ישראל, זאָגען אָפט אויך די ווערטער „ודבריו שמעתי מתוך האש", די דאָזיגע ווערטער פלעגט ער שטענדיג שרייען מיט אַ בעזונדערער העפטיגקייט און עטליכע מאָל נאָכאַנאַנד איבער'חזר'ען. מ'האָט געלעגט זעהר פיעל מיה איהם אָבצוראַטעווען, ווייל אין דער צייט ווען ער איז געווען ביים גרויס-אינקוויזיטאָר האָט ער זיך אַרויסגעוויזען אַלס זעהר קלוג און פעהיג און אַלע האָבען איהם ליעב געקריגען. ווען עֶר איז ענדליך געזונד געוואָרען האָט ער די ערשטע זאַך געבעֶטען, מ'זאָל איהם לאָזען זעהען נאָך אַמאָל דאָס אָרט, וואו מ'האָט זיין „צווייטע מוטער" (אַזוי האָט ער געפונען פאַר נויטיג זי אָנצורופען) פערברענט. מ'האָט עס איהם צוליעב געטהון און ווען ער איז דאָרט געווען האָט ער אונבעמערקט גענומען פון דאָרט אַ ביסעל אַש און עס זאָרגפעלטיג בעהאַלטען. ער האָט עֶס נאָכהער שטענדיג געטראָגען אויפ'ן האַרצען. באַלד דעֶרנאָך האָט מעֶן איהם אַוועקגעשיקט אין קלויסטער, ערגיץ אין אַ ווייטע שטאָדט, אין סאַראַגאסאַ, וואו ער האָט גענומען פלייסיג לערנען אַלץ, וואָס מ'האָט איהם דאָרט געלערנט, איז געווען זעהר פאָלגזאַם און האָט זיך ביי אַלעמען בעליעבט געמאַכט, אַזוי אַז מ'האָט געמיינט, אַז ער איז שוין אָבגעשניטען פון דעֶר פערגאַנגענהייט און לעבט נור מיט דער געגענוואַרט און דער צוקונפט...

* * *

דריי יאָהר נאָך דער דאָזיגער געשיכטע איז אין אַ שנעם פריהלינגס-טאָג, באַלד נאָך ל"ג בעומר, צוגעפאָהרען צום אַמסטער-דאַמער רב'ס שטוב אַ פויערישע פוהרעל, פון וועלכער ס'איז אַראָבגעשטיגען אַנ'אַלטער מאָנאַך מיט צוויי גאַנץ יונגע סעמינאַ-ריסטען. ווי זיי זענעֶן אַריינגעגאַנגען אין שטוב און דער רב האָט דערזעהעֶן דעם מאָנאַך, האָט ער זיך באַלד אויפגעשטעלט מיט גרויס שמחה, צוגעלאָפען צו איהם און געזאָגט: „שלום עליכם רבי ומורי!–שלום עליכם מיין קינד!–האָט דער מאָנאַך אָבגעענטפערט. – „אָט דאָס איז אונזער ישראליק, דאָס איינציגע קינד פון משה און חנה אָבולעפיע ע"ה, וועגען וועלכען איך האָב דיר פאָריגע

"יאָהר געשריבען" — האָט ער צוגעגעבען אָנווייזענדיג אויף דעם יונגערען פון די סעמינאַריסטען, אַ יונגעל פון אַ יאָהר 12-13,— „און דאָס איז זיין חבר און לעהרער, אונזער דון יהודא בן יוסף בנבנשתי, וואָס זיין פאָטער מיט זיינע צוויי ברידער ע"ה זענען פערברענט געוואָרען אויף קדוש השם אין וואָלאַדאָליד"—האָט ער פאָרגעשטעלט דעם עלטערען סעמינאַריסט, אַ בחור פון אַ יאָהר אַכטצעהן, — „כמעט איהם אַליין האָבען מיר צו פערדאַנקען אונזער רעטונג".

דער רב האָט זיי ביידען געגעבען שלום-עליכם מיט גרויס ליעבשאַפט און מיט פרייד-טרערען אין די אויגען אַרויפגעלעגט די הענד אויף זייערע קעפּ און געבענשט.

הייס אונז געבען עפּיס עסען און אַביסעל וויין,—האָט דער אַלטער מאָנאַך (וועלכער איז געווען הרב ר' רפאל בנבנשתי, דעם רב'ס רבי און פעטער) געזאָגט צום רב,— מיר פאָהרען שוין אַזוי באַלד צוויי מעת-לעת כמעט אָהן עסען, מ'האָט אונז אין אַ הערבערגע ביי דער גרעניץ אונזער גאַנץ געלד אַוועקגע'גנב'עט. ס'איז זעהר פיעל צו דערצעהלען וועגען די אַלע סכנות נפשות און שרעקען וואָס מיר האָבען אַלץ געהאַט אויסצושטעהען אויף דעם גאַנצען וועג פון סאַראַגאָסאַ ביז מאַדריד און פון דאָרט ביז צו דער האָלענדישער גרענעץ. איך וועל עס דיר נאָך אם ירצה השם אַלץ אויסדערצעהלען אין אַ פרייערע צייט. מאָרגען אי"ה איז שבת, וועלען מיר אין שוהל בענשען ברכות הגומל. און דו מיין קינד, זעה עס זאָל זיין אויף זונטאָג, ווען די קינדער וועלען שוין זיין אויסגערוהט פונ'ם שווערען וועג, אַ מנין פון אנשים כשרים מיט אַ גוטען מוהל להכניסם בבריתו של אברהם אבינו.

זייט רוהיג רבי,—האָט דער רב געענטפערט, — ס'וועט אם ירצה השם, זיין אַלץ אין געהעריגער אָרדנונג. מיר וועלען דאָ האָבען אַ גרויסען מנין פון רבנים, וועלכע איך האָב די וואָך צוזאַמענגערופען וועגען אַן ענין פון תקנת עגונה. איהר, רבי, וועט אונז טאַקי אויך צוהעלפען אין דעם דאָזיגען גרויסען ענין.

— אונזער פריינד דון מיגואל סלאַענדי, — האָט ר' רפאל בנבנשתי אָנגעהויבען צו דערצעהלען ביים עסען, וועלכער איז דערביי געווען ווען הנה ע"ה איז פערברענט געוואָרען און האָט זי אויף דעם שייטערהויפען דערקענט, האָט מיר עס דעמזעלבען טאָג געגעבען צו וויסען און האָט מיר שפּעטער אויך מיטגעטיילט, אַז דאָס קינד איז אָבגעשיקט געוואָרען אין קלויסטער אין סאַראַגאָסאַ. איך בין באַלד אַליין צופוס אין וואַלאַדאַליד, וואו איך האָב געוואוסט, אַז דאָרט געפינט זיך נאָך דאָס קינד פון אונזער דון יוסף בנבנשתי ע"ה, האָב איהם באַלד אָבגעזוכט און אָבגעשיקט אין סאַראַגאָסאַ ער זאָל זיך דאָרט אָבגעבען פאַר אַ סעמינאַריסט און זאָל זעהן בעקאַנט צו ווערען מיט ישראליק'ען. איך האָב איהם מיטגעגעבען די נויטיגע סומע געלד ווי אויך אַלע אינסטרוקציעס וואָס ווייטער צו טהון. ער האָט מיר אין אַלצדינג נעפאָלגט. איך אַלס פערקליידעטער וואַנדערנדער מאָנאַך פלעג פון צייט צו צייט זיי קומען בעזוכען און געגעבען ווייטערדיגע אינסטרוקציעס. מיינע פריינד אין פּאָרטוגאַל און סעווילאַ האָבען אונז געשטיצט מיט געלד, און מיט ג־ט'עס הילף און אַ דאַנק דן יהודא אַלס סעמינאַריסט איז אונז געלונגען, ווי דו זעהסט, אונזער געפעהרליכען פלאַן גליקליך דורכצופיהרען. ברוך הנותן ליעף כח!

— איך מוז אייך אָנמערקען, רבי, — האָט זיך אָנגערופען דון יהודא, ווענדענדיג זיך צו ר' רפאל בנבנשתי, — אַז איהר שטעלט מיך אַביסעל צו הויך, ווען איהר האָט מיך פאָרגעשטעלט פאַר'ן רב, זאגענדיג, אַז כמעט מיר אַליין האָבען מיר צו פערדאַנקען אונזער רעטונג, דאָס איז אַביסעל צופיעל. איך האָב באמת נור זעהר אַ קליינעם טייל אין דער אויספיהרונג פון אייער פלאַן, נעמליך, אויסווירקענדיג, אַז ישראליק זאָל פאָהרען צוזאַמען מיט מיר און אַנדערע סעמינאַריסטען אויף אַן עקסקורסיע, און דאָרט האָבען מיר שוין לייכט געפונען אַ מיטעל זיך צו דערווייטערען פון דעם נישט-געוואונשטען עולם, שפּאַצירענדיג כלומר'שט אין וואַלד, זיך מאַכען פערבלאָנדזשען און אַרויסצוגעהן אויפ'ן גרויסען וועג, וואו עס האָט געוואַרט אייער פוהר, דאָס איז דאָך דאָס איינציגע, וואָס איך האָב אין דעם געטהון. פיעל מעהר האָט אָבער געטהון ישראליק אַליין, דערמיט וואָס ער האָט מיר תמיד מוטה צוגעגעבען, דערמאָהנענדיג אַלע צייט זיין מוטער, זיין פאַמיליע מיט אַלע קדושים, וועלכע זענען אומגעקומען דורך די בלוטיגע הענד פון דער פערשאָלטענער אינקוויזיציע. ער האָט שטענדיג גע'חזר'ט די ווערטער „ודבריו שמעתי מתוך האש", וואָס די מוטער האָט איהם צוגעשריען פונ'ם שייטער-הויפען. ער פלעגט מיר כמעט יעדען פריהמאָרגען דערצעהלען, דאָס די מוטער און דער פאָטער קומען איהם צו חלום און רופען איהם, ער זאָל זעהן וואָס גיכער אַנטלויפען און זיך אומקעהרען צו זיין פאָלק. אַזוי האָט ער מיך נישט צורוה געלאָזט אין יעדעס מאָל ווען איך האָב מיך מיט איהם געזעהען האָט ער מיך תמיד געטריבען וואָס גיכער אויסצופיהר'ען אייער פלאַן און אַזוי האָט ער מיר צוגעגעבען דעם נויטיגען מוטה דערצו,—איך האָב מיט איהם געלערנט תורה, ער אָבער האָט מיט מיר געלערנט הלכות מסרות נפש על קדוש השם.

* * *

דער ברית איז צוגעגאַנגען מיט זעהר פיעל פייערליכקייט. עטליכע און צוואַנציג רבנים זענען דערביי געווען און געהאַלטען זעהר הערליכע דרשות. מ'האָט זיך זעהר געפרעהט על הגאולה ועל התמורה און געגעבען דעם כלל ישראל האָפנונג שיעביר ה' ממשלת זדון מן הארץ ושבר זרוע רשע פון דער אינקוויזיציע. — די ביידע יונגע לייט זענען פערבליבען ביים רב תלמידים אין זיין ישיבה. דון יהודא אַבולעפיע איז שפעטער געוואָרען דעם רב'ס איידעם און ישראליק בנבנשתי האָט החתונה געהאַט מיט דער טאָכטער פון פרנס הקהלה הרב ר' אברהם פּרופּס.

מ. נ—ש.

אָרטאָדאָקסישע פרויען און טעכטער!

אָרגאַניזירט זיך אין אַ מעכטיגע „בית-יעקב"-אָרגאַניזאַציע!!!

ווער האָט מיך צוריקגעברענגט צום יודענטום

(פון אַ טאַגעבוך פון אַ יודיש-אינטעליגענטע פרייליין.)

III.

ביז די ערצעהלונג פון אברהם מיט שרה'ן האָב איך געלערנט אָהן אַ בעזונדער אינטערעס. נור צוקומענדיג צו אברהם'ס געבורט און הערענדיג זיינע אַלע איבערלעבונגען און פאָרפאַלען האָב איך געפרעגט דעם אַלטען: ווער עס איז געווען דער אברהם? און ער האָט מיר מיט איבערגעבענהייט געענטפערט: אברהם איז געווען דער ערשטער מענש, וואָס האָט דערקענט די גאָטהייט און האָט זי אָנגעהויבען צו פערשפרייטען אויף דער וועלט.

— וואָס האָבען די קריסטען געטהון אין יענער צייט?

— נאַרעלע — האָט ער מיר געענטפערט מיט אַ שפּאָטישען בליק — דאָס קריסטענטום האָט נאָך דאַמאָלס נישט עקזיסטירט.

— אָבער צו וועמען האָבען דאַן אַלע פעלקער געדינט?

— צו אַ האָלץ, צו אַ שטיין. זיי האָבען גערויבט, גע'גזל'ט, גע'רצח'ט; זיי האָבען נאָך נישט געהאַט דעם מינדעסטען בעגריף אין דער גאָטהייט.

— און ווער איז געווען דאָס ערשטע פאָלק, וואָס האָט געפונען דעם ריכטיגען וועג?

— דאָס ערשטע פאָלק זענען געווען די יודען — האָט דער אַלטער געענדיגט מיט אַנ'ערנסטען טאָן.

נאַכהער האָב איך געלערנט וועגען דעם געבורט פון יצחק'ן מיט ישמעאל'ן, יעקב און עשו, רבקה און די טעכטער פון חת.. אַלע ווייל'ע האָב איך פערוואָרפען דעם גייסטליכען מיט פערשידענע פראַגען און צר האָט מיר גערן געענטפערט זיינע קורצע, אָבער קלאָרע אַנטוואָרטען, וואָס אין יעדען פון זיי איז עפּיס געלעגען אַ בעזונדער אָבשיי און סימפאַטיע צו אונזערע אורעלטערען און אַ פאַלקאָמע ווערטלאָזיגקייט צו די פעלקער פון יענער צייט. דאָס בלוט האָט אָנגעהויבען זידען אין מיר, ווי אַ שטורמדיגער ים; אַ שטאַרקע איבערקעהרעניש האָב איך געפיהלט אין מיין האַרץ. כ'האָב געפיהלט, דאָס כ'בין שוין מעהר נישט די אייגענע, וואָס פריהער. עפּיס גאָר אַנ'אַנדער מענש מיט אַנ'אַנדער נשמה, מיט אַנדערע געדאַנקען. פון מינוט צו מינוט האָט אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער אָנגעהויבען ברענען אין מיר אַנ'אונענדליך הייסע ליבע צו „מיין פאָלק", פון וועלכען איך בין געבוירען. די אויגען האָבען זיך מיר געעפענט און איך האָב דערזעהן גאָר אין אַנדערע געשטאַלטען אונזערע אבות, אונזערע קדושים, אונזערע גרויסע לייט און וועג-ווייזערס. כ'האָב אויך געפרובט זוכען גרויסע העלדען און הייליגע צווישען די פעלקער פון יענער צייט, און כ'האָב געפונען: דעם העלדישען יעגער נמרוד און דעם גוטען מאַן — לבן. פון דעמאָלס אָן האָב איך אָנגעהויבען פיהלען אַ שרעקליכע חרטה אויף די נאַרישקייטען, וואָס איך האָב אָבגעטהון און אַ געדאַנק האָט מיר אַ בלישטש געטהון אין מוח צו פערלאָזען דעם גלח'ס הויז און אָנהויבען אַ ניי-לעבען, אַנ'אמת יודיש לעבען. דער געדאַנק האָט מיך עטוואָס בערוהיגט און ס'איז מיר אויף אַ ווייל'ע לייכטער געוואָרען אויפ'ן האַרץ.

נאָר דאַן האָבען זיך ערשט אָנגעהויבען פאַר מיר שלאָפלאָזע נעכט. גאַנצע נעכט בין איך געלעגען און געטראַכט וועגען אַלץ, וואָס כ'האָב אין די לעצטע צייט געלערנט; דיקע טרעהרען האָבען מיין פנים בענעצט, און איך האָב נישט געוואוסט פון וואַנען זיי קומען און וואָס זיי בעדייטען... בין איך אויף אַ ווייל'ע יאָ איינגעשלאָפען, האָב איך געזעהען אין חלום די אַלע אַלטע הייליגע מענשען, אַלע היסטאָרישע העלדען און העלדינס; כ'האָב געזעהען, ווי די מוטער שרה שטעהט נעבען מיין בעט און וויינט און בעט זיך מיט אַ האַרצרייסענדער שטימע:

— ליבע טאָכטער, האַרציגע נשמה: פון וואַנען ביזטו געקומען און וואוהין געהסטו? פון וועמען אַנטלויפסטו? קעהר צוריק, מיין טאָכטער, צו דיין פאָלק און צו דיין ג־ט! קעהר אוּריק, כל זמן ס'איז נאָך צייט! כ'האָב געפיהלט, ווי אַ פערבאָרגענע האַנד וואָלט מיך אָנגענומען און ציהט מיך צוריק אַהיים.

כדי דער גלח און זיינע שטוב-מענשען זאָלען נישט דערקענען מיין פערלעגענהייט, האָב איך זיך געמאַכט האַרץ און כלומר'שט זיך ווייטער צוגעהערט צום גלח'ס ערצעהלונגען וועגען יוסף'ן אין מצרים, וועגען משה רבינו און נאָך, נאָר טיף אין מוח האָט זיך שוין געוועבט אַ געדאַנק: ווי אַזוי און ווען איך זאָל אַנטלויפען צוריק אַ היים?

דאָס איז געווען, געדענק איך, אין אַ שעהנער אויסגעשטערענטער זומער-נאַכט. כ'האָב דאַמאָלס געלערנט וועגען משה ואהרן און שטיל האָט זיך געעפענט די טיר און ס'איז אַריינגעקומען אַנ'אַלטער פויער און אַוועקגערופען דעם גלח צו אַ חולה אין דאָרף אַריין. איך האָב בענוצט די נינסטיגע צייט, ווען אַלע שטוב-מענשען זענען געשלאָפען און בין שטיל אַרויס און געלאָפען אָהן אויפהער דורך פעלדער און וועלדער אַנ'ערך פונפצעהן וויאָרסט, ביז איך בין אָנגעקומען אין אַ דאָרף אַריין. אין דרויסען האָט שוין אָנגעהויבען טאָגען. די דאָרפס-לייט זענען זיך איינציגווייז אויפגעשטאַנען און זיך גענומען יעדער צו זיין אַרבייט. כ'האָב געדונגען אַ וועגעלע צו די נאָהנטע באַהן-סטאַנציע און בשלום אַוועקגעפאָהרען. זיצענדיג אין וועגעלע האָב איך ערשט דערפיהלט אַ שרעקליכע מידקייט, דער קאָפּ איז מיר געווען, ווי אָנגעגאָסען מיט בליי, אין די אויערען האָט מיר געזשומעט און הונגעריג בין איך אויך געווען. דאַן האָב איך ערשט דערשפירט דעם רעכטען כעס אויף מיינע עלטערן: צוליב זיי האָב איך אַזוי פיל געליטען; זיי האָבען עס מיר גורם געווען צו אַלע וועהטאָגען און איבערלעבענישען; אַלץ האָבען זיי מיך געלערנט, נאָר נישט די יודישע תורה; די יודישע היסטאָריע האָבען זיי פערבאָרגען פון מיר מיט אַ געדיכטען פינסטערען שלייער האָבען זיי פערדעקט פון מיר די יודישע שפראַך, דעם יודישען אוצר, יאָ! זיי האָבען זיך פערפרעמדט פון מיר! ווען איך בין אויפ'ן וואָקזאַל געקומען איז מיר אויסגעקומען צו וואַרטען ביז נאַכט אויף אַ צוג. שרעקליך מיד בין איך אַנידערגעפאַלען אויף אַ באַנק. אַ גאַנצען טאָג בין איך געזעסען קוים לעבעדיג: מיד און מאָראַליש געפייניגט. ערשט אין אָוונד האָב איך זיך דערוואַרט אויף אַ צוג. אין וואַגאָן איז געווען פול געפּאַקט מיט יודען און קריסטען.

כ'האָב זיך איינגעקוקט אין די בעטריבטע געזיכטער פון מיינע שוועסטער און ברידער, וואָס אויף יעדען פון זיי איז געלעגען דער זיגעל פון טויזענד-יעהריגען פאָלק. און דאגעגען אין דער אַנדערער זייט, האָב איך געזעהען מענשען מיט מגושמ'דיגע פנימ'ער זיצען און טרינקען פערשידענע שאַרפע משקאות כמעט ביז שכור צו ווערען. דאַן האָב איך זיך געפיהלט אַזוי

איהר האָט מיך פעריאָגט פון אייך און דער גלח האָט מיך דער־נעהנטערט צו אייך!

פונקען פייער האָבען געשפריצט פון מיינע אויגען. כ'האָב געפיהלט, ווי די גאַנצע שטוב דרעהט זיך אַרום מיר, פון מינוט צו מינוט האָב איך זיך געפיהלט שוואַכער און שוואַכער, די הענד האָבען מיר אָנגעהויבען ציטערן, די פיס האָבען מיך זויפ־געהערט צו דינען און כ'בין אַנידערגעפאַלען...

צומאָרגענס נאָך האַלבען טאָג, ווען כ'האָב געעפענט די אויגען, האָב איך געזעהן, דאָס איך ליג אין בעט. אַ באַרמהער־ציגע שוועסטער זיצט נעבען מיר. מיינע עלטערן טרעטען נישט אָב פון מיין בעט און אויך מיין קריסטליכע חבר'טאָרין, וואָס האָט מיך אַוועקגעשיקט צום גלח, איז מיך געקומען מבקר־חולה זיין, נאָר איך האָב זיך אויסגעדרעהט מיט'ן פנים צו דער וואַנד און נישט גערעדט מיט איהר..

אַ גאַנצען מאָנאַט בין איך קראַנק געווען, ביז איך בין ביסלעכווייז צוריקגעקומען צו מיינע פריהערדיגע קרעפטען, און אַז איך האָב זיך אויפגעהויבען און עס האָבען זיך אָנגעהויבען די לעקציעס אין גימנאַזיע און מיינע עלטערן האָבען צוגעגרייט פאַר מיר נייע לעהר־ און לעזע־ביכער, האָב איך פעסט געזאָגט: ניין! איך געה נישט מעהר אין פרעמדע גימנאַזיעס, איך לערן נישט מעהר אין פרעמדע ביכער אויף פרעמדע שפראַכען, כל־זמן איך ווייס נאָך גאָרנישט וועגען מיין אייגענער רעליגיע און שפראַך. ס'האָבען נישט געהאָלפען קיין טענות פון מיינע עלטערן און קיינע פאָרוואורפען פון מיינע חבר'טאָרינס. נאָר פון דאַמאָלס אָן לערן איך אָהן אויפהער די יודישע תורה און די יודישע היסטאָריע.

נו, יעצט זאָגט אַליין: וועמען ברויך איך דאַנקבאַר זיין? מיינע עלטערן, אָדער – דעם גלח?...

(סוף)

יודיש: י. ל. ר.

גרויס, אַזוי גליקליך, פאַרוואָס איך בין אַ טאָכטער פון אַזאַ ער־האַבען סימפאַטיש פאָלק.

– זאָל מען אונז יאָגען – האָב איך געטראַכט, – מיט די גרעסטע רדיפות, וועט מען דאָך אונז נישט בייקומען, אייביג אייביג וועט שוין דאָס פאָלק עקזיסטירען.

ווען כ'בין צוגעקומען צום הויז פון מיינע עלטערן איז שוין געווען אַ שטיק נאָך האַלבע נאַכט. כ'האָב אָנגעקלונגען. די דינסט האָט זיך געפרעגט: ווער איז דאָרט? און אַז זי האָט דערקענט מיין קול, האָט זי כמעט ווילד אויסגעשריען: מיינע הערשאַפטען! פרייליין אַניוטאַ איז געקומען.

מיט אַלע קרעפטען האָב איך זיך בעמיהט צו בלייבען רוהיג און גלייכגילטיג. דער פאָטער איז אַרויפגעפאַלען אויף מיין האַלז און מיט אמת'ע פאָטערליכע ליבע – מיך צוגעדריקט צו זיין האַרץ, מיין מוטער האָט מיך געקושט אָהן אויפהער און זיך היסטעריש צעווײנט, פרעגענדיג: טאָכטער לעב, וואו בי–זט דו גע–ווען?!

איך האָב זיך געוואָרפען אויף רעכטס און אויף לינקס, בעמיהענדיג זיך אַרויסצורייסען פון זייערע הענד.

– געהט אַוועק פון מיר שלעכטע מענשען – האָב איך פערצווייפעלט אויסגעשריען – כ'האָב צוריקגעקעהרט צו מיין פאָלק – נישט צו אייך! איך ליב מיין פאָלק, נישט אייך! כ'בין געקומען צו מיין גאָט, נישט צו אייערע גאָלדענע אָבגעטער; איהר שעמט זיך מיט'ן נאָמען יוד... כ'בין געווען ביים ג–ל–ח?

– האַ, וואָס! האָבען מיינע עלטערן אויסגערופען און מיט האַרצרייסענדע שטימען זיך געבעטען: נשמה אונזערע, אונזער לעבען, אונזער טרייסט, אונזער קרוין! אַניוטאַ, צי ביזטו געזונד? אוי וועה, צי איז זי נישט גערירהט מיט'ן מוח? אַ דאָקטאָר! אַ דאָקטאָר! לויפט געשווינד!

– איהר זענט נישט ביים זין! נישט איך, רופט אַ דאָקטאָר פאַר זיך, פאַר אייער נשמה, נישט צו מיר! – האָב איך אויס־גערופען מיט מיינע לעצטע כחות – איהר האָט מיך דערווייטערט פון מיין פאָלק און אַ גליק האָט מיך צו איהם צוריקגעקעהרט;

אפאריזמען.

פון **רבי ידעי' הפניני** – יודיש: ה. ה.

דער אונטערשיד פון אָרימקייט ביז רייכקייט איז אין דעם, וואָס קיינער ווידערשפעניגט ניט ג–ט אום צו ווערען אַ אָרימאַן, נור פיעל ווידערשפעניגען איהם כדי צו ווערען רייך.

פיער סאָרטען סענשען בעקלאָגען זיך אויף דער וועלט, אַ אָרימאַן וואָס וויל רייך ווערען און קען ניט, איינער וואָס דאגה'ט אָהן אַ סוף פאַר נעכטיגע טעג אין יעדער נאַרישקייט, אַ פער־שקלאַפטער צו אַ זאַך פון וועלכער ער קען ניט פטור ווערען, און אַ בעל תאוה.

ווער עס האַלט זיך זעלבסט פאַר צופיעל גרויס, איז די גאַנצע וועלט קליין ביי איהם.

דער בעסטער מענש איז יענער, וועמען עס אַרט נישט וועמעס די וועלט איז און ער איז קיינעם ניט מקנא.

ווילסטו בעסער מאַכען דיין לעבען, דערווייטער פון זיך טרויער און בעגרייף דיין אייגענע נישטיגקייט געגען אַזאַ גרויסע וועלט.

ווער עס גיט דיר אָפּ כבוד, מאַכט דיך קלענער און ווער עס בעליידיגט דיך, מאַכט דיך גרעסער.

דער סוף פון דעם גרעסטען מיליאָנער איז אָרימקייט (אין קבר) און דער סוף פון דעם מעכטיגסטען הערשער איז שפלות.

דער מענש איז ווי אַ פרוכט פון אַ בוים, אויב עס טרעפט איהם ניט אַ בעזונדער אומגליק, ווערט ער סיי ווי סיי פערטריקענט און פערוויאַעט.

מיר זענען אַרומגערינגעלט מיט אַלערליי חיות און אויב מיר ווערען ניצול פון איינער, ווערען מיר פערצוקט פון אַ צווייטער.

ווער עס פערשטעהט די פיעל געפאהרען פון לעבען, וועט זיך גישט פרעהען מיט קיין שום גליק און נישט נתפעל ווערען פון זיינע צרות.

די היגע וועלט איז פול מיט צרות און יסורים, און אויב איינער האָט אַ ביסעל גוטעס, איז דאָס אונערוואַרטעטער ריוח.

פראפ. ד"ר יעקב ישראל הלוי דע האן ע"ה.

דער טראַגיש־ערמאָרדעטער יעקב ישראל דע האַן ז"ל איז געווען איינער פון די מוטיגסטע קעמפער פאַר די אונאָבהענגיגקייט פון דער יודישער אָרטאָדאָקסיע אין ארץ ישראל. צוליב וואָס ער איז געפאַלען אַ קרבן. זיין טויט איז געווען אויף קדוש השם.

אַלס גרויסער וועלט־געלעהרטער און גלייכצייטיג אַלס פעסטער רעליגיעזער יוד און חובב ארץ ישראל איז זיין אומקומען, פאַר'ן רעליגיעזען יודענטום אַ אבדה שאינה חוזרת.

יהי זכרו ברוך!

די „בית יעקב" בעוועגונג.

צום נייעם שול־יאָהר.

ווי עס מעלדעט דער טעטיגקייטס־בעריכט פונ'ם אגודה־ביוראָ אין פוילען, ווערען אין צעהנדליגער שטעדט צום נייעם שול־יאָהר געעפענט „בית יעקב" שולען.

אין אַ סך ערטער האָבען די נייע גמינע־פערוואַלטונגען שוין בעשטימט סובסידיעס פאַר די „בית יעקב" שולען.

מיר בעטען אומעדום ווי ס'עפענט זיך אַ „בית יעקב" שולע, אונזער רעדאַקציע מודיע צו זיין די גענויע פרטים און די נעמען פון שול־קאָמיטעט, ווי אויך די אַדרעס.

קאָרעספאָנדענציעס.

טשיזעוו.

אַ דאנק דער איניציאַטיוו פון דער שולע־לייטערין פר"ל דבורה שעראַדזקי אויס לוטשאָוו איז אום שבועות אין אונזער שטאָדט פאָרגעקומען אַ גרויסע פערזאַמלונג.

די פערזאַמלונג ווערט געעפענט דורך די שולע־לייטערין מיט אַ אינהאַלטס־רייכע רעדע איבער דער בעדייטונג פון שבועות. דאַן קומט פאָר אַ דיאַלאָג צווישען די שילערינס; דימעטמאַן און סטיצינסקאַ, וואָס ווערט בעגלייט מיט בייפאַל. שילערין שאַפּירא האַלט אַ לענגערען פאָרטראַג איבער דער ראָלע פון דער יודישער טאָכטער ביי קבלת התורה.

שבעה עשר בתמוז איז אויך פאָרגעקומען אַ פאָרטראַגס־פערזאַמלונג דורך די שילערינס: דימעטמאַן, סטיצינסקאַ, שפּירא און יאַק ובאַוויטש זענען גע־האַלטען געוואָרען לענגערע פאָרטראַגען מעניני דיומא.

לעצטענס איז אויסגעקומען אונזער שולע דורכצומאַכען אַ קריזיס. ס'איז געעפענט געוואָרען אַ אַנטי־רעליגיעזע פאָלקס־שולע. אַ דאַנק אָבער די סימפּאַטיע און בעגייסטערונג פאַר „בית יעקב" וואָס הערשט ביי די ברייטע יודישע מאַסען אין אונזער שטאָדט האָט עס גאָרנישט געבראַכט קיין שאָדען.

ס'איז אויך לעצטענס בעשלאָסען געוואָרען אינטענסיוו זיך פערנעהמען מיט'ן פערשפרייטען פון „בית יעקב" זשורנאַל.

די פערוואַלטונג.

בלאַשקי.

דורך דער איניציאַטיוו פון פר"ל רחל בריקמאַן איז געשאַפען געוואָרען אַ צייטווייליגער קאָמיטעט פון אַנגעזעהענע פרויען און פרייליינס מיט'ן ציעל צו גרינדען אַ בית יעקב אין אונזער שטאָדט. אַ דאַנק דעם צייטווייליגען קאָמיטעט איז איינגעאָרדנט געוואָרען עטליכע גרויסע פערזאַמלונגען אויף וועלכע ס'האָבען רעפערירט די טאַלאַנטפולע רעדנערינס: פר"ל קאָזלאָווסקאַ (לאָדז), אסתר ראָזאַ (ברעזין). די פערזאַמלונגען זענען אַראָב מיט אַ גרויסען ערפאָלג און אַריינגעבראַכט ענטוזיאַזם און בעגייסטערונג.

ס'איז שוין אויך געוועהלט געוואָרען אַ שטענדיגע פערוואַלטונג אין וועלכע ס'זענען אַריין, פרויען: דבורה שטראַהאָוויס (פאָרזיצענדערין), רחל בריקמאַן, ביילה אונגער, רבקה האַבערמאַן, מרים האַרנשטיין (קאַסיר), שרה לובינסקאַ. פרייליינס: טרויבאַ, באַרנשטיין, אונגער, הענדעלעס, געלבאַרד. ס'איז שוין אויך פערהאַן אַ לאָקאַל אויף אַ שולע.

אַ בעזונדערען דאַנק פערדינט די ג. פרוי רחל בריקמאַן, וואָס אַ דאַנק איהר מיה און אָנשטרענגונג איז צושטאַנד געקומען די גרינדונג פון דעם „בית יעקב".

אַ בלאַשקערין.

בעלכאַטאָוו.

אין אונזער שטאָדט פיהלט זיך שוין זייט אַלענגערע צייט אַ אונגעהויערער מאַנגעל אין אַ רעליגיעזע טעכטער שולע. אַדאַנק אָבער די לייטערין פון די „בית יעקב" שולען אין פוילען פרוי שרה שענירער וועלכע האָט בעוויליגט אונז צו בעזוכען און צו בעגייסטערען די רעליגיעזע פרויען אין אונזער שטאָדט, איז אַזאַ שולע געשאַפען געוואָרען און ענטוויקעלט זיך גלענצענד גוט.

אסתר מ.

אָלקוש.

די נישט לאַנג אין אונזער שטאָדט געגרינדעטע „בית יעקב" שולע ענט־וויקעלט זיך גלענצענד. ניישטאַ דער טאָג וואָס ס'זאָלען נישט צוקומען שילערינס און דער רעליגיעזער געדאַנק זאָל זיך נישט צעשפּרייטען אין די רייהען פון אונזערע טעכטער. נישט קוקענדיג דערויף וואָס ביי אַ טייל איז אַזאַ שולע ווי אַ שפּין אין די אויגען און בעקעמפען זי. טהוט זיך אָבער די שולע פערגרעסערען און פערברייטערען.

אום שבועות האָבען אין אַ היגען גרויסען זאַל זיבען שילערינס געהאַל־טען פאַר פרויען און פרייליינס פאָרטראַגען וועלכע האָבען איבערגעלאָזט אַ אונ־בעשרייבליכען איינדרוק. די יודישע פרויען אין אונזער שטאָדט האָבען ערשט די אויגען געעפענט און געזעהן די פרוכטען פון אונזער אַרבייט.

די אַקטיווע אַרבייטערינ'ס אין פרויען־קאָמיטעט זענען: חנה גלייטמאַן, בריינדל שידלאָווסקי, שרה איידל פרייליך, רבקה שערמאַן.

לאה ד.

גער.

שבת פ' בהעלותך האָט אויפ'ן פערלאַנג פון דער היגער אגודה בעזוכט אונזער שטאָדט פרוי שענירער אין דער בעגלייטונג פון איהרע עלטערע שילערינס פר"ל לאַנגער (קראָקאָ) און פר"ל ראָזאַ (מלאַווא). די לעצטע האָבען געהאַלטען וואַרים־בעגייסטערטע רעדעס איבער'ן „בית יעקב" געדאַנק. ס'איז געגרינדעט געוואָרען אַ „בית יעקב" שולע אין וועלכע ס'האָבען זיך פערשריבען ביז 200 קינדער.

רחל ב.

אָסטראָוו (לאָמז. גוב.)

ביי אונז האָט פרוי שענירער געגרינדעט אַ „בית יעקב" שולע וועלכע האָט גרויס ערפאָלג און ס'לערנען אין איהר עטליכע הונדערט קינדער. בעת דעם לעצטען בעזוך פון פרוי שענירער אין אונזער שטאָדט האָבען איהר אַלע אויס־געדריקט דעם טיפסטען דאַנק. דעסגלייכען האָט פ' שענירער אויסגעדריקט איהר פאָלקאָמע צופרידענהייט איבער דעם פאָרשריט פון די תלמידות.

דבורה וו.

PESA WOŁK.

O obowiązkach kobiety żydowskiej.

(Koniec)

Nie ulega kwestji, że w tem dążeniu do asymilacji, co objawia i szerzy się w ostantich 50-ciu latach wśród nas, niby niebezpieczna epidemja, ma swój udział i kobieta, która przyczyniła się w znacznej mierze do obecnego nader smutnego stanu rzeczy. Kobieta, której cechą charakterystyczną jest skłonność do naśladowania (nie uważam tego bynajmniej za wadę; jest to przymiot duchowy, który można jak zresztą każdy inny na dobre lub fałszywe sprowadzić tory), kobieta, obdarzona przez naturę znacznie więcej od mężczyzny zmysłem estetycznym i darem spostrzegawczym, kobieta, wrażliwa na piękno, musiała też ona prędzej uledz olśniewającemu blaskowi, jakim otacza się życie świata, a którego istotą jest właśnie piękno zewnętrzne. Przytem brakło jeszcze kobiecie tej broni, jaką posługuje się zwykle mężczyzna: wiedzy judaistycznej. Wiedza ta ochraniała go zawsze niby wałem obronnym, przed wszelkiemi szkodliwemi wpływami od lat najmłodszych. Kobieta, która była bezbronną, niezaopatrzona w naukę żydowską i pozbawiona elementarnych wiadomośli o istocie życia żydowskiego, poddawała się łatwiej obcym wpływom, zastosowała się do nowych warunków życia bez walki duchowej, bez kolizji z dawnemi poglądami, jakich wcale nie posiadała. Regulatorem stosunku kobiety żydowskiej do żydowstwa, albo słuszniej do życia żydowskiego, było raczej serce niż mózg. Był to stosunek uczuciowy a nie intelektualny. Kobieta uczuwała zawsze (gdzie życie nasze zachowało swoją oryginalność, dzieje się to i obecnie), może więcej od mężczyzny, swoim zdrowym, naturalnym instynktem samorodność naszego życia, ale mężczyzna celował swoją wiedzą judaistyczną, która zastąpiła mu brak odczuwania. Nic zatem dziwnego, że w chwili starcia się tych uczuć, których kolebką był dom rodzicielski i otoczenie domowe, z nadmiarem nowych potężnych uczuć, wywołanych pod wrażeniem oszałamiającego blasku świata zewnętrznego, odnoszą te ostatnie łatwe zwycięstwo a jak ćma ku światłu idzie kobiete na lep błędnych mamidełek.

Mimo wszystko jednak nie kobieta winna ruinie domu żydowskiego. Żydówki z epoki haskali w Niemczech, Rachel Lewin i Genriette Herz, znane z historji w okresie Mendelsohna, jako twórczynie nowego kierunku w życiu publicznem Żydów niemieckich, były ostatecznie wyjątkowemi jednostkami a wpływ ich sięgnął raczej na życie Berlina nie-żydowskiego niż dał się odczuwać wówczas na ulicy żydowskie. Nadto były one prędzej narzędziem nowego ruchu, aniżeli jego twórczyniami. Ojciec. Mendelsohn, niewątpliwie uprzedził swoje córki. A jeżeli po jego śmierci porzuciły córki żydowstwo, to geneza chrztu tkwi w dążeniu do „zbawienia", jakie ojciec i towarzysze jego chcieli jeszcze wpierw sprowadzić.

Kobieta żydowska nie pierwsza przyłożyła rękę do zburzenia domu żydowskiego, ale była ona pierwszą, przez którą inni go zburzyli. Jak w Niemczech przed 150-ciu laty, tak widzimy powtarzające się u nas w ostatnich dziesiątkach lat widowisko, ze pierwsze są córki, które rodzice składają w ofierze na ołtarzu nowoczesnego Molocha. Córki, wśród których znikoma tylko liczba znała Torę, hołdując zasadzie, że „niedorzecznością jest uczyć córki Tory" (tej zasadzie można przeciwstawić inną: „Obowiązkiem ojca uczyć swoją córkę Tory"); wchłaniały w siebie pierwsze różne niedorzeczności, które wykopały ostatecznie głęboką przepaść pomiędzy niemi a ich narodem i B—giem. Kobieta żydowska, dla której Tora swego narodu była zapieczętowaną księgą, niedostępną dla jej chciwego wiedzy umysłu, — kobieta ta, zaczęła nagle pogłębiać się naraz aż w „siedmiu mądrościach" świata, ale w żadnej nie usłyszała najmniejszego oddźwięku mądrości swego ludu, nauki swego B—ga. Lecz owszem, wszystkie ją od niej oddalały, oddalały od swych rodzonych braci, którzy poświęcali się wyłącznie nauce swego narodu, a w której widzieli, i słusznie, początek wszelkiej mądrości. Oto początek tragedji domu żydowskiego. Oto wstęp, po którym zwyczajnym trybem następuje dalszy rozwoj wypadków.

Jeśli i pierwiej niejednolity był system wychowania chłopców a dziewcząt pod względem stopnia udzielonych im nauk: chłopca obeznano z Torą, Myszną, Talmudem i dziełami różnych komentatorów, aż do ostatnich, dziewczęta zaś uczono czytać i pisać, w wyjątkowych wypadkach też Biblji — to ostatnio, różność skali zwyrodniała w kontrastową rozbieżność. Chłopiec uczył się Tory, nauki swego narodu, a dziewczę — nauk obcych, ziejących czasami jadem nienawiści do jej własnego ludu i jego nauk. Dziewczyna żydowska mogła zauważyć poza domową rubieżą zupełną jednolitość w wychowaniu dzieci obojga płci, jeden wzór, wspólny system dla wszystkich, w domu zaś spostrzegła jaskrawą przepaść między sobą a braćmi: oni ślęczą w Bet-Hamidrasz nad naukowemi foliantami mędrców i Gaonów żydowskich, ona zaś spieszy do szkoły lub słucha lekcji o różnych literaturach z ust domowego nauczyciela lub nauczycielki. Do dziś dnia można w wielu domach żydowskich spotkać się z dziwnem zjawiskiem, że chłopcy poświęcają się naukom religijnym na wzór i modłę dawnych pokoleń, dziewczęta natomiast nie mając pojęcia w judaizmie, wychowują się na łonie zupełnie obcej kultury.

Podkreślam słowo „do dziś dnia", bo zjawisko to, które i dziś jeszcze spotykamy, długo utrzymać się nie da. Po pierwszym akcie tej tragedji musi koniecznie nastąpić drugi, w którym brat pójdzie w ślady swej siostry i zostanie porwany ogólnym prądem.

Potęga domu żydowskiego polegała zawsze na jedności, całości i duchu solidarności, jaki wypełniał wszystkie jego kąciki. Oprócz domu było też i otoczenie żydowskiem a dzięki niemu tylko utrzymała się zgoda wewnątrz domu. W każdym bądź razie jestto niepodobieństwem, by utrzymała się jedność w domu, gdy dwa różne, rozbieżne i przeciwne sobie kierunki idą ze sobą w zawody o lepsze i walczą o pierwszeństwo. Dochodząc do lat dojrzalszych a opuszczając dom rodzicielski, gdzie chłopiec i dziewczyna byli synem i córką, bratem i siotrą, stosunek ten się zmienia, stają sie mężczyzną i kobietą, mężem i żoną, którzy mają wspólnie założyć dom rodzinny. A gdy się schodzą razem i zakładają wspólny dom rodzinny, wtedy dopiero uwydatnia się ta ich duchowa disharmonja, rozłam między nimi się pogłębia, przez co tworzą dwa oddzielne domy, dwa światy.

A synowie i córki przyszłego pokolenia? I oni będą rozdwojeni, a co gorzej: tkwić będzie to rozdwojenie — w ich duszy...

Przełożył **M. R.**

Na marginesie.

Tiszoh b'Uw.

Dzień תשעה באב, Tiszoh-b'uw, jest wyryty znakiem krwi na dnie duszy każdego żyda; dzień ten jest pamiętny z dwukrotnego trjumfu wroga nad nami.

W tym dniu pozbawiono nas wszystkiego, co było nam najmilszem, najpiękniejszem i najświętszem: חורבן הבית—zburzenie swiątyni, serca narodu, miejsca skąd unosiły się cicho, wspaniałe modły... A pozostałe szczątki sterczą jeszcze do dziś dnia i przypominają całą zgrozę utraconego.

גלות – dwutysięczna tułacza wędrowka po kuli ziemskiej a utracenie własnej ziemi, a tak wzburzonej, zamienionej w istną pustynię...

* * *

Czy nie stoją jeszcze przed nami twarze tych wszystkich tyranów i ludożerców? Czy zapomni kiedyś syn Izraela Nabuchadnecera? Czy zapomni ktoś Tytusa, który znęcał się nad najdroższym skarbem naszym. – קדשי-קדשים? – – –

* * *

Niech wspłomieni się w nas wielka nadzieja w Wszechmogącego — a wybawienie nasze rychło nastąpi! —

Menachem.

Dr. Birnbaum w Polsce.

Do Polski przyjechał znany literat i mysliciel Dr. N. Birnbaum celem wygłaszania cyklu odczytów. Dr. Birnbaum bawił w Łodzi dwa razy. Za pierwszym razem wygłosił odczyt p. t. „Gdyby Żydzi zrozumieli..." w którym wykazał w jasnych i zrozumiałych słowach, że gdyby Żydzi zrozumieli swego stanowiska wśród innych ludów jako „עם הנבחר" napewnóby zmienili tryb swego dzisiejszego życia i dążyliby do wytkniętego celu.

W drugim i pożegnalnym przemówieniu p. t. „Zniewaga Boska", wykazał prelegent tą wielką zniewagę Boską, przez wolnomyślicieli żydowskich, którzy bez najmniejszej podstawy moralności i estetyczności dążą wciąż „naprzód".

Oba te odczyty były wygłaszane w wypełnionej aż po brzegi sali „Filharmonji".

M-M.

Znieważenie grobu hr. W. Potockiego.

Wilno w ostatnich dniach wsławiło się występami swojskiej chuliganerji, która snać zazdrości „laurów" Sekretarczykom innych dzielnic Rzpl. Po „hulance" korporantów, po napadzie na red. pisma żyd., wandalowie chuligańscy postanowili zamącić spokój na cmentarzu żydowskim i dokonali znieważenia grobu hr. Walentyna Potockiego, który w r. 1740 przeszedł w Amsterdamie na religję żyd. i przybrał imię „Abraham-ben-Abraham". Przed kilku laty świętokradcza ręka wyrąbała prastare drzewo, na świętym grobie rosnące, a obecnie znieważono grób jego.

(„N. Ż.").

Z prasy.

Dziennik łódzki „Głos Polski" zaczął się troszczyć o los chasydów... A w związku z tym dziennik ten podaje swym czytelnikom w № 216 krótki zarys dziejów powstania „Agudy" w Polsce: —

„...Dopiero w okresie okupacji niemieckiej zjawia się próba ujęcia mas chasydzkich w karby organizacji politycznych. Genezę stworzenia „Agudy" jest antypatja niemców do judaizmu... W celu zwalczania sjonizmu na terytorjum okupacyjnem, rząd niemiecki delegował do Kongresówki dwuch wojskowych rabinów niem., Karlebacha i Cohna... Walka z Agudą jest bardzo trudną, bo dla pozyskania ciemnych (?) i ogłupiałych (?) mas obrała ona sobie Pana B-ga za orędownika i w jego imieniu występuje przeciwko oświacie ludowej, przeciwko postulatom demokratycznym, a nawet przeciwko zasadom higjeny i kultury ciała..."

Tyle do „historji" Agudy. Ale autorowi widocznie nie na tym zależy, chce on bowiem wykazać, że są jeszcze i inni chasydzi co rozumieją zasady postępowe: —

„Zwolennicy cadyka z Aleksandrowa nie poszli na lep agitacji agentów niemieckich"...

Ale co najważniejsze,

„iz zaufanie do Agudy zostało zachwiane, że pierwszy wyłom w tej fortecy średniowiecza został uczyniony. Jestto wynik pomyślny dla sjonistów, gdyż bezpartyjni, co już ujawnilo się przy wyborze prezesa rady (gminy), będą iść z nimi razem. Bezpartyjni uczynią to ze względu na politykę sjonistów, którzy nie wypowiadają wojny religji..."

Nie mamy nawet najmniejszej chęci do polemyzowania z autorem powyższego artykułu. Chcemy jedynie zwrócić uwagę, że i „Dwugroszówka" i „Rozwój" także operują podobnemi metodami w swej walce z Żydami, że są oni wrogami Anglji i Francji i szpiegami niemieckiemi!

A „bezpartyjnym" winszujemy z powodu uzyskania nowych sprzymierzonych! — — **M. W.**

Odpowiedzi redakcji.

— Pani R. Roż. Do druku się nie nadaje.

— Panu L. Zew., Mińsk-Maz.: Drukować nie będziemy.

— P. E. K. Zmienić na prozę.

— P. E. Aszk, Rudki. Nie przyjęliśmy. Oczekujemy nowe utwory.

Dodatek do miesięcznika „Bajs-Jakow".
Redakcja rękopisów nie zwraca.
Adres redakcji: L. G. Frydenzon, Łódź, Aleksandrowska 28.
Kierownik literacki: W. LAJCHTER.

wszelkie grzechy i zło.

I przy tej okazji powołują się nawet na wielkie historyczne osobistości religijne, w szczególności na proroków, których testament uważają za program przez siebie wyznaczony do urzeczywistnienia.

I są żydzi—dzieci tego ludu, dla którego Zakon przedewszystkiem nie jest formą, lecz rozkazem, którym Bóg obdarzył go na górze Synaj, nakazując mu, by przedostał się samodzielnie i z wielkiemi samotnemi cierpieniami przez ludy, aż do celu, „dni ostatecznych"; dzieci tego ludu, dla którego dyscyplina Zakonu stała się podwaliną życia religijnego miljonów i miljardów pojedyńczych dusz, który dzięki dyscyplinie religijnej mógł wyłonić bardzo dużo wielkich i małych osobistości, którzy swą siłą religijną, delikatnością i oddaniem się, swą czystą naiwnością i głęboką nabożnością, swą wielką ekstazą dla B-ga przewyższają ludy świata; dzieci tego ludu, któremu udało się za pomocą swej dyscypliny przeistoczyć swe dobre skłonności w dobre obyczaje, które przeważają w nim nad niedobremi przyzwyczajeniami, — wystarczy przytoczyć absolutne uwielbienie pokoju przez Żyda i zestawić je z tem, że inne narody swemi pokojowemi teorjami i swą wiarą bez obowiązków względem przykazyń, nigdy nie dotarły do tej wyżyny. Są dzieci takiego właśnie ludu — co myślą jednak, że, uchowaj Bóg, nie może ich zabraknąć wśród okpionych, wówczas kiedy świat—zmechanizowany, co gotów przyjąć wszystko, dlatego tylko, bo chce mu się wyobrazić, że w każdej chwili tknie się duchowości rękoma -- myli się, kiedy dają się uwieść starym, słodkim słówkom, które ciągle wydają się nanowo współczesnemi i kiedy myślą, że gdy tylko dowiodą (czego zresztą nikt nie zaprzecza,) że mali ludzie umieją jedynie w sposób niegodny posługiwać się Przykazaniami i ceremonjami religijnemi, to już tu znalazł argument przeciwko wielkiemu znaczeniu relijnej dyscypliny powszechnej dla udoskonalenia jednostki. Są żydzi, co nie uważają, że niezrozumienie prawdy, która leży ukryta w wykonaniu przykazań, czynów i symbolów, świadczy o religijnej i intelektualnej słabości i niepewności, o pewnej mieszczańskiéj wygodzie—niechce się służyć temu bezwzględnemu B-gu, czynami absolutnemi—zato pozwalają sobie wmawiać, że ta wygoda jest największą mądrością rewolucyjną, że anarchja religijna jestto religijne udoskonalenie, i sami występują w obronie tej bezpłodnej paplaniny razem z gadulami, którzy im to wmówili.

Są żydzi, którzy nie odczuwają, że sami sobie przeczą tem, że z jednej strony wykpiwają formy, z drugiej zaś myślą, że zmiana form jest potrzebna i ważna dla samej treści. Nie zastanawiają się wcale nad tem, że to, co potrzebne i ważne dla wiecznej treści, nie może być uzależnionem od okoliczności życiowych, które znajdują się w stanie ciągłej przemiany, lecz — że tak samo jak wieczna treść — wraz z nią musi wyzyskać i opanować te okoliczności. Są żydzi, co nie rozumieją, że nie w tem, że rozchodzą się niekiedy, wyraża się istotna wspólność ducha i formy; lecz właśnie w tem, że zawsze są zależni od siebie, żę duch, o ile chce się przez formę przedostać, dopiero wtedy musi ją zrobić, kiedy całe grupy ludów zostają nagle postawione twarzą w twarz przed istotnościami, które dla nich są zupełnie nowe (tak jak się zdarzyło z ludami europejskiemi kiedy chciały przyjąc idee żydowskie). Są żydzi, którzy się rozwodzą nad tem, że słabi ludzie (czasem przestraszeni i podnieceni plotkami zawziętych wrogów form) troszczą się więcej o formy a mniej o ducha; nie widzą oni, że forma jednak nigdy jeszcze nie zabiła duszy, jeżeli obie wypływają z takiego jednego źródła, jak żydowstwo, a już od początku przeznaczone są na to, by jedna była dopełnieniem dla drugiej. (D. c. n.)

Przełożył M. W.

Życie Abarbanela.

3)

Na sali zamkowej oprócz pary królewskiej, znajdowało się wielu dygnitarzy państwa, w liczbie których byli wielki inkwizytor Torkwemada, książe Cidonia, Gonzalgo Korduański, Krzysztof Kolumb, ojciec Chimenes i wielu innych. Abarbanelowi dozwolonem było prosić. Miał on mowę następującą:

„Potężny królu! Najjaśniejszy panie! Już wiele dowodów Waszej monarszej ku mnie przychylności, miałem sposobność widzieć w zamku waszym. I to natchnęło mnie śmiałą nadzieją, że przebaczycie mnie, jeżeli u stóp waszych podniosę głos za moimi współwyznawcami, z którymi połączony jestem węzłem krwi, oraz duszą. Wasza królewska Mości! nie jesteśmy cudzoziemcami na tej ziemi, myśmy synami Hiszpanji. Jeszcze przed wtargnięciem do tego kraju niedawno przez was podbitych Maurów, żydzi byli osiadłymi w Hiszpanji; po zburzeniu Jerozolimskiej swiątyni, pewny król grecki, jak kronika niesie, wprowadził wielu naszych braci na Pirenejski półwysep; wybudowaliśmy tutaj miasta, które dotychczas stanowią najkosztowniejsze kamienie korony hiszpańskiej. Stare miasto Toledo, Markedo, Askielona i Lucena, winny nam swój początek. Ten to prześliczny kraj zastąpił nam ojczyznę. Pod cytrynami i granatami kwitnącemi na brzegach rzeki Tagu, przodkowie nasi zapomnieli o cedrach Libańskich. Tu znaleźli i jabłko rajskie i mirtowe gałązki do uwieńczenia swoich szałasów. I nie byliśmy też niegodnymi mieszkańcami waszych królestw; naród żydowski był w przyjaźni z obywatelami tej ziemi. W innych krajach Izrael uciemiężony przez barbarzyńców zatwardział w niewiadomości, nosił ciągle na sobie piętno niewoli, u nas tego nie było. Zajmowaliśmy się naukami i kunsztami. Akademie nasze kwitnęły w Kordowie, Toledze i Barcelonie. Żyd hiszpański nienawidzi niskiego przemysłu lichwiarskiego, gardzi chciwą dążnością do drobnych zysków. Jak ciężko nam porzucić naszą ojczyznę, nasz kąt rodzinny! Jak to nieznośna myśl o nieżyczliwej obczyźnie, dokąd

MUMA.

Szkic.

Muma jest żydówką, żydówką zaprężoną w powróz nędzy szalonej.

Ach, ludzie, trzeba wyć śmiechem rozpaczy spójrzawszy na Mumę, tę starą. Nogi szare, ziemniste, które od wieków swój kolór właściwy straciły, owinięte w łachmany brudne, jak dusza podłości. Rdzawa chuścina grzbiet okrywa schylony, szalik szary — gołą czaszkę. I czuje, że jej tak wspaniale do twarzy; dobrze jej tak jest paradować przez miasto w stroju jaskrawej biedoty. Może się tam ktoś zlituje — —

* * *

Sobota. Zajaśniał dzień świętością dla Mumy i poczyna go wołając do B-ga.

Ale do dziś dnia niewiele wybłagała, prócz u krewnych obiadu sobotnego i modlitwy dla B-ga.

W dzień ten święty, gdy nawet rzucająca kamieniami rzeka Sambatjon spoczywa, na samym czubku Muminej głowy spokojnie sobie leży prawdziwy antyk, cacko istne — czepek koronkowy ze szkocką kokardą, co zapewne Noego pamięta czasy. Ten czepek wraz z modlitewnikiem, to pieszczochy Mumy. O, jak mocno je kocha! Prócz tego Muma nic wartościowego nie posiada.

Mało jej się pozostało w spadku z młodości.

Zadarty nos bez ustanku się kiwa i rzuca, usta jej skurczone, wiecznie żujące, kończą się ostrym „na szpic" podbródkiem. Ale językowi, temu panu, palmę pierwszeństwa należy oddać, najruchliwszy z wszystkich „ruchliwości" naszej Mumy.

Nikt języka nie gani, że się w ciągłym ruchu znajduje. Muma jest zdania, że póki czlek duszy jeszcze nie wyzionął, póty powinien wszystko to wygadać, co mu kamieniem na sercu leży – a ona, Muma, mój Boże, ma nie jeden i nie dwa kamienie — — —

Ciężkie ma serce, jak czarna jej dola!

* * *

Miała Muma męża i dzieci, ale to już dawno dawno — jak długo? — sama nie pamięta. Jeno to pámięta, że chleba dosyta nigdy nie mieli; głód się za nimi włóczył wszędzie i zawsze.

I po co taić? — mąż z głodu umarł!

I wówczas Muma się opamiętała.

* * *

Drży bożnica w posadach, gdy Muma w sądny dzień przez jej próg przestąpi, by przed B-giem się skarzyć.

W świątyni jęczy i drga boleści samotnej jej płacz.

A gniewają się wycackane niewiasty, że ona modlić im się nie daje —

Ale ty, Boże, wiesz, że tej, co już nadzieję w jasne jutro pogrzebała, tej – wolno tarzać się u twych stóp, byś jej dał choć chleba krom czarnego, na dzisiaj

A wy — którzy o miljardy prosicie — szepcie modlitwę swą cicho — bo wstyd. — — —

L. H. Kadisonówna.

pójdziemy na poniewierkę zostawieni dowolności losu. Tak ciężka nam rozłąka z miejscami, gdzie spoczywają prochy naszych ojców i matek. A będzie li wygnanie to z korzyścią dla dobra narodowego Hiszpanji? Najmiłościwsi królu i królowo! Będziecie wy bez serdecznego żalu patrzeć na opustoszenie miast i wsi–pozbawionych kroci tysięcy czynnych mieszkańców, na upadek dobrobytu narodowego, który nieochybnie nastąpi, kiedy z organizmu działalności państwa wyrwanem zostanie koło wprawiające obecnie w ruch cały handel i przemysł Hiszpanji?"

„Co się zaś tyczy religji, może-li ona utwierdzić się tam, gdzie otworzono na rozcież wrota nieszczęścia, gdzie sroży łupiestwo i mściwość, gdzie złość wre w sercach jej obrońców. Jeśli ojczyzna nasza potrzebuje ofiary, jesteśmy gotowi przynieść takowe! Pod tym stropem znajduje się między nami ten nieustraszony przedsiębiorczy mąż, który pała żądzą odkryć nowe drogi w dalszą Indyę. Najjaśniejszemu państwu podoba się zbierać wawrzyny sławy, tak jak Portugalczycy przez odkrycie nieznanych ziem. Rozkażcie, a z radością złożymy wszelki nasz majątek na korzyść sławy ojczystej, przyniesiemy nasze w s z y s t k o, albowiem żadna rzecz kosztowna nię jest w stanie zastąpić nam rodzinne hiszpańskie powietrze".

Mowa Abarbanela sprawiła głębokie wrażenie w zgromadzeniu całem. W Ferdynandzie wzbudziło się uczucie żalu. Miał on już podać Abarbanelowi rękę litości, gdy w tej właśnie chwili zbliżył się do niego Torkwemada z krucyfiksem w ręku.

Ferdynand i królowa z pokorą pocałowawszy krucyfiks, niezwłocznie z sali się wymknęli.

W przedmowie swej do komentarza na księgę Deutoronomium, opowiada fakt ten w następujący sposób:

„Wtenczas Ferdynand upokorzył ludną i bogatą Grenadę, wygnał Maurów z Hiszpanji. Zguba Maurów była zarazem przyczyną okropnych prześladowań i naszych współwyznawców.

(D. n.) **B. G.**

WSCHÓD

ROK II. ŁÓDZ, SIERPIEŃ / מנחם אב 1924. № 5.

Dr. N. Birnbaum / Lud Boży

(Ciąg dalszy)

Prawda, buntownicy pogańscy bardzo często nie są już w stanie zrzucić z siebie tego ducha, przeciwko któremu wznieśli rokosz. Ale biada temu Bogu, który u nich gościć musi:—Albo Go pozornie szukają, jakby naprawdę mieli chęć i nadzieję znalezienia Go; lub rzeźbią sobie boga, co nic nie żąda, nic nie może i nic nie czyni i dlatego jest słabszym od najsłabszego owadu na świecie, lub nie mając nic wspólnego ze stworzeniem świata, wybrał sobie — dziw na dziwy — morał jako przedmiot specjalnego działania; lub sam nie jest niczem więcej jak nieosobistem prawem obyczajowem, o którem żaden człowiek nie wie, skąd nagle się wziął na świecie, lub wogóle jest on niczem, chyba jakimś skrzywionem odzwierciadleniem megalomanów, buntowników pogańkich.

Są żydzi — dzieci tego ludu, co doszedł do przekonania, że budowniczy światów, określający drogi jednostek i społeczeństw, jest najwyższą rzeczywistością; a w szczególności, co poznał, że jest On osnową praw obyczajowych i że te właśnie prawa stanowią treść religji. — są żydzi, co zapomnieli kim są właściwie, bawią się też z Bogiem, gonią za Nim w chwilach skruchy, niby za sensacją lub tez mają zadowolenie z rzeźbionego surogatu Boga.

Buntownicy pogańscy są także wrogami zaprzysiężonymi wszelkich organizacyj religijnych. Uważając bowiem świat i państwo za najgłówniejszy czynnik, wolą czynić z ludzi narzędzie partyjne. Jednak—jeżeli nawet nie należą do tych, co mają zamiar powrócić na łono myśli ludzkiej — nie odmawiają zasług argumentacji religijnej dla obronienia swojej nienawiści; człowiek, powiadają, ma przecież potrzebę kłaniać się ostatniej tajemnicy, do której nie można stosować badań (w każdym razie omijają słowo: Bóg). Ale to przecież niema nic wspólnego z pewnemi dogmatami i organizacjami religijnemi. Prawdziwe religje i wystąpienia masowe przecież przeciwstawiają się sobie nawzajem.

I są żydzi — dzieci tego ludu, co przyjął i oznajmił myśl bosko-ludowego państwa (nie teokracji, wedle pogańsko-dziecinnego tłomaczenia tego słowa)— nie występują przeciw gadatliwości, nie oburzają się na ślepotę ludzi, co nie widzą wielkiego cudownego dramatu — jak wszystkie uczucia religijne i wszystkie zjawiska kulturalne biorą się z niezmierzonego śpichlerza zgromadzeń religijnych. Są żydzi,—nie dość, że nie brzydzą się ludzi, co wydają swą ślepotę za jasny wzrok, ale i sami są ślepi, a do tego jeszcze pysznią się swą ślepotą i powtarzają głupie hasło, które o tamtych dać może chociaż dodatnie mniemanie, bo sprzeczność historyczna pomiędzy dziedzictwem pogańskiem a zagmatwanemi ideami żydowskiemi wprowadziła ich w zamęt, ale w każdym razie nie tych, którzy przecież nie mają nic wspólnego z tą sprzecznością. Są żydzi, co dochodzą z tem głupiem hasłem także i do zboru Izraela, choć do niego ono napewno się nie stosuje, choć zbór Izraela ma jeszcze swą odrębną legitymację, która ma za zadanie utrzymanie narodu żydowskiego na drodze, co niema równej sobie, na drodze duchowego absolutu.

Rozumie się samo przez się, że wskutek braku zaufania do religijnych nauk i zborów, buntownicy pogańscy nie mogą się też zgodzić na przykazania, obrzędy i symbole. Jeżeli należą do tych, dla których nawet wspomnienia jak mody religijne nie mają żadnej wartości — biją i dokuczają swym osławionym „zdrowym rozsądkiem", a należy im się już specjalne podziękowanie za umiarkowanie, że posługują się przytem tylko uwagami w rodzaju tej: „No, wierzyć w Boga... ale trzymać się form..." Jednak, o ile zaliczają się jeszcze do tych, co czują potrzebę religji lub już na nowo ją potrzebują — to wyrażają się już z większą powściągliwością i osądzają z mniejszą zuchwałością; opowiadają nam niektórzy z nich, że każda religja mieści w sobie właściwie dwie religje: jedną formalną, widzialną, ziemską, a drugą treściwą, niewidzialną, że się tak wyrazić można, podziemną, i wcale nie kryją się ze swoją antypatją do pierwszej z tych dwóch religji, formalnej, która wydaje im się jakgdyby nasypem gruzu. Inni, mniejsi szperacze, nie szukają nawet różnic, a wydają bez żadnego namysłu swój wyrok, że formy muszą się zmieniać, jeżeli treść — czytaj: ich własna wygoda—wymaga tego, dlatego, bo i samo życie się zmienia. Inni znowu, niby naiwni, żądają, by z pomiędzy różnych form i systemów form, każdy mógł sobie wybrać tę, która mu najwięcej przypada do gustu. A wszyscy oni twierdzą, że nabożność powinno się tylko zachować w sercu człowieka, a ujawnić w jego czynach, nie zaś w ceremonjach, o których bardzo często nawet się nie myśli, po co one potrzebne, zapominając o ich celu, ewentualnie chcąc się niemi posługiwać jedynie dla uzyskania pozwolenia na

צו דער פערלאָבונג פון פר״ל הינדה בירנבוים אויס קראָקא מיט ה׳ עהרענבערג אויס קאשיק, ווי אויך צור פערלאָבונג פון פר״ל שרה באראַוומקא אויס קראקא מיט ה׳ אברהם הירש באלקאַן אויס אשווענציאַן ווינשע איך אייערע ג׳ עלטערען אייך הערצליכען מזל טוב, די האָבּייש ואלען זיי פיערען אין טראַדיציאָנעלען גייסט אויף די בערג פון ציון וירושלים.

רייזל ראזא.

אָרטאָדאָקסיש וואָכענבלאַט אין פּאָלעסער קאַנט:

„אונזער וועג"

ערשיינט יעדען פרייטאָג. — פרייז 1 זלאָטע אַ חודש.

Unzer Weg, Siedlce, Ogrodowa 17, skrz. pocz. 78 :אדרעס

פון דער אדמיניסטראַציע.

די וואָס בעזיצען פאָטאָגראַפיעס און בילדער געפאַסט פאַר אונזער זשורנאַל, ווערען געבעטען איינצושיקען גאָגען בעלוינונג.

די אַבאָנענטען וואָס ערהאַלטען נישט אונזער זשורנאַל מוזען רעקלאַמירען.

ס׳איז נאָך צו בעקומען די נומערען פון „בית יעקב" 3, 4, 5-6, 7. אַלע צוזאַמען קאָסטען 3 זלאָטעס. וועניגער ווי 5 נומערען קענען נישט געשיקט ווערען פער נאַכנאַהמע.

אונזערע אַבאָנענטען אין אויסלאַנד ווערען געבעטען איינצושיקען דעם אַבאָנענטס-פרייז 2 דאָלאַר אַ יאָהר.

בריעף-קאַסטען.

א. י. הורוויץ — אייער מאמר איז [illegible] ס׳איז שוין געווען [illegible] קען געלד האָבען מיר נישט ערהאַלטען.

ז. ל—ה, [illegible] — אייער [illegible] איז נישט פּאַסיג פאַר אונזער זשורנאַל [illegible] אין אַ [illegible] אָדער וועכענטליכע צייטונג [illegible] מיר וועלען זיי גערן דרוקען.

ש. ר—ן, [illegible] — [illegible]

און שהאוונג.

ב. ל. קינצק — [illegible]

ר. ר—א, מלאווא — נישט [illegible]

ט. יאַקובאָוויטש, [illegible] — צו שפּעט ערהאַלטען.

א. לער — [illegible]

א. מ—ן — [illegible] מיר [illegible] דרוקען. שריפטליכע תשובה [illegible] ס׳איז [illegible] פּאָסט-מאַרקען.

בעקאַנטמאַכונג.

אין מיין חדר-שולע

„בית ספר לתורה ודרך ארץ"

לאָדז, נאַוואָמיעסקא 22

ווערען אָנגענומען תלמידים צום נייעם שול-יאָהר צו צוגענגליכע פרייזען.

גלייכצייטיג בין איך מודיע דאָס ס׳זענען אַנגאַזשירט געוואָרען גוטע פּעדאַגאָגישע לעהר-קרעפטען הן אין למודי קודש, הן אין למודי חול.

המנהל: יצחק פטאשניק.

דער אלול-נומער ערשיינט אי״ה 10 טאָג אין אלול

מיט אַ רייכען ליטעראַריש-פּובליציסטישען אינהאַלט.

פיעל בילדער, צוו. אנד.: די מנהיגים פון דער אַלוועלטליכער „אגודת ישראל".

אַלע חובות מוזען זיין גענצליך רעגולירט שפּעטסטענס ביז ראש חודש אלול.

L. G. Frydenzon Łódź, Aleksandrowska 28 :אַדרעס פאַר געלד

דער לעצטער דאָפּעלט-נומער

„אָרטאָדאָקסישע בלעטלעך"

מיט אַ רייכען ליטעראַריש-וויסענשאַפטליכען אינהאַלט.

ענטהאַלט 32 זייטען. פרייז 60 גראָשען.

הויפּט-פערקויף:

L. G. Frydenzon, Łódź, Aleksandrowska 28.

פון דער רעדאַקציע.

רעדאַקציאָנס-שלוס איז: פאַר אַרטיקלען 20 טאָג אין חודש, פאַר קאָרעספּאָנדענציעס, 25 טאָג אין חודש.

אַרטיקלען ווערען אָנגענומען אין אַלערליי שפּראַכען.

קופּאָן № 1.	אויף דער ביכער-פּרעמיע.
	נאָמען און אַדרעס פון צושיקער:

וואָכענשריפטען, צייטשריפטען און יובילעאום אויסגאַבען ווערען שנעל און פּינקטליך אויסגעפיהרט אין דער

בוכדרוקעריי

געברידער סמאָליאַרסקי

לאָדז, פּיעטריקאָווער 44.

WSCHÓD

ROK II. ŁÓDŹ, SIERPIEŃ 28 [illegible] 1924. № [illegible]

Dr. N. Birnbaum Lud Boży

(Ciąg dalszy).

Prawda, buntownicy pogańscy bardzo często nie [illegible]

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem.

„BAJS-JAKOW"—miesięcznik literacko-ortodoksyjny.

WSCHÓD

ZESZYT V ROK II

TREŚĆ:

Dr. N. Birnbaum / Lud Boży. Muma, Szkic / L. H. Kadisonówna. O obowiązkach kobiety żydowskiej / Pesa Wołk. Życie Abarbanela / B. G. Na marginesie: Tiszoh b'Uw. Dr. Birnbaum w Polsce. Znieważenie grobu hr. W. Potockiego. Z prasy. Odpowiedzi redakcji.

Adres redakcji i administracji: „Bajs Jakow", Łódź, Aleksandrowska 28.
Redaktor i wydawca: L. G. Frydenzon. Tłocznia B-ci Smolarskich, Łódź, Piotrk. 44.

בית יעקב

ארטאדאקסישער פאמיליען-זשורנאל

ערשיינט איין מאָל אין חודש. — ב"ה לאדז, תשרי-מרחשון, תרפ"ה

צום 2טען יאהרגאנג פון „בית יעקב" זשורנאל

[illegible]

בית יעקב — לכו ונלכה באור ד'!

[illegible]

אונזערע פריינד און סימפאטיקער העלפט דאס זשורנאל [illegible]

יעדער אײנציגער זאָל לעזען!

ח. האכענבערג
פעלץ-ווערקשטאט

די בעסטע און ערשטקלאַסיגסטע אויסאַרבייטונגען פון
דאַמען-מענטעל און הערן-פעלצען
ווי אויך
אַלערליי רעפּאַראַטורען און רעיעלסטע בעשטעלונגען-אויספיהרונג
ביליגער ווי איבעראַל!!!

ביי
ח. האכענבערג, לאדז, קאַמיענא 2
(רוג וסכאָדניאַ.)
בעמערקונג: איך נעם אָן צו פאַרבען פערשידענע פעלץ-וואַרען.

מזל טוב

צו דער פערלאָבונג פון פרל. **י. ברוין** מיט ה' **מ. ג. ניימאַן**
ווינשט מזל טוב — שרה שנירער.

„פאָלקסגעזונט"

צווייטער יאָהרגאנג.
ארויסגעגעבן פון „אָזע" און „טאָז" אונטער דער רעדאקציע פון ד"ר צמה שאַבאַד.
יעטוועדער יודישע פאמיליע מוז אבאָנירען דעם
איינציגען היגיעניש-מעדיצינישען זשורנאל אין יודיש.
פּרייז: 1 יאָהר — 6 זל., א האלב יאָהר — 3 זל., א פירטעל יאָהר — 2 זל.
אדרעס:
„FOLKSGEZUNT", WILNO, M.-Pohulanka 18.

ארטאָדאָקסיש הודש-בלאַט
„דאס יודישע ווארט"
אָרגאַן פון „אגודת ישראל" אין פּויליש-שלעזיען.
ערשיינט אונטער דער רעדאַקציע פון מ. לאַנגער
אדרעס פון רעדאקציע און אדמיניסטראציע:
Markus Langer, Bielsko, Tempelstrasse 6.

בריף-קאסטען.

מ. י. שוואַרצמאַן, סטרזיזוב. — אייער פערלאַנג ווערט ערפילט אויף ווי פיל עס לאָזט זיך; לעזט די אַרטיקלען וואָס זענען שוין וועגען דעם ענין געווען אין דער אָרטאָדאָקסישער פרעסע בפרט אין „בית יעקב" זשורנאַל, אין דער יודישער ווי אין דער פוילישער בייל‍אַגע.

ישראלי — דאָס איז נישט קיין פּאָעזיע.

ה. ל. א–ץ. — נישט דרוק-פעהיג.

ה. צ. ל., ווירושאָוו — מיר ווילען גערן דרוקען דאָס אַרטיקעל וואָס איהר וועט אויפ'ס ניי איינשיקען.

ברזלי, וואַרשא. — אין אייער שרייבען ווייזט זיך טאַלאַנט. שיקט אַנדער מאַטעריאַל.

מ. ב. ר., יאנאוו. — לעת עתה נאָך נישט דרוק-פעהיג. איבונג איז נויטיג.

די ביליגסטע קוועלע

פאַר זעמטליכע סאָרטען, מאָרגען-, גימנאַסטיטשנע- און קינדער-שיך. זעמטליכע סאָרטען קאַלאָשען ווי: שוועדישע, טרעאוגאָלניק, פּראָוואָדניק ווי קאַלאָשאָווע באָטען פילץ לעדער-באָטען
די בעסטע קוואַליטעט!!! ערשטקלאַסיגסטע אויסאַרבייטונג!!!

„RENOMA"
ŁÓDŹ, Piotrkowska 7

מזל טוב!

צו דער פערלאָבונג פון דער שילערין פרל. **פּערל פראָהמאַן** פון היער מיט ה' **חיים בוים** אויס אַמסטוב ווינשען מיר איין הערצליכען מז"ט, די האָכצייט זאָלען זיי פייערן אין טראַדיציאָנעלען גייסט אויף די בערג פון ציון וירושלים.

לעהרערין און שילערינס
פון דער „בית יעקב" שולע אין זאַוויערטשע.

א גראנדיעזע פּרעמיע

פאַר די האַלב-יעהרליכע אַבאָנענטען פון „בית יעקב" זשורנאַל, וואָס צאָהלען איין 5 זלאָטעס פריהעראויס פאַר 6 נומערן.

בקרוב ערשיינט אַגרויסער „אָרטאָדאָקסישער אַלבום" מיט ביאָגראַפיעס און בילדער פון די אָנגעזעהענסטע אָרט. פּערזענליכקייטען אין דער גאַנצער וועלט. עס ווערען אויך אַריינקומען בילדער און ביאָגראַפיעס פון די אָרט. סענאַטאָרען און דעפּוטאַטען, אַגודה-פאָרזיצערס דעלעגאַטען אויף דער כנסי' גדולה, ראַטמענער, דאָזאָרעס, פערוואַלטונגס-מיטגלידער, גרופּען און איינצעלנע.

דער **אלבום** וועט ענטהאַלטען ביז איינינע הונדערט בילדער.

דער פּרייז וועט זיין
6 זלאָטעס 1 עקזעמפּלאַר.

די האַלב-יעהרליכע אַבאָנענטען וואָס צאָהלען פריהער איין צו 5 זלאָטעס בעקומען אַ חוץ 6 נומערען „בית יעקב" רעגולער יעדען חודש אויך אַלס מתנה דעם „אַלבאָם" צוצאָהלענדיג בלויז 1 זלאָטע פאַר פּאָרטאָ און עקספּעדיציע הוצאות.

די וואָס ווילען זייערע ביאָגראַפיעס און בילדער זאָלען זיך געפונען אין אַלבאָם דאַרפען אונז איינשיקען וואָס גיכער גוטע פאָטאָגראַפיעס און די ביאָגראַפיעס געשריבען אויף ריין פּאַפּיר.

בעמערקונג: ווער עס שיקט איין 5 זלאָטעס בעקומט דירעקט אַ קבלה פון דער אַדמיניסטראַציע.

וועגען אַלע ענינים פון אַלבאָם זיך צו ווענדען אויף דער אדרעס:
Redakcja Ortodoksyszer Album, ŁÓDŹ, Aleksandrowska 28.

נחום אבלים.

הרינו מנחם בזה את ידידי הנכבד ראש הקהלה בלודז
ר' **העניך בערגער** למות עליו אחותו ע"ה
יצחק פטאשניק
מנהל חדר תורה ודרך ארץ בלודז.

נישט געדרוקטע מאַנוסקריפּטען ווערען פון דער רעדאַקציע נישט צוריקגעשיקט. — זיך ווענדען פערזענליך אין רעדאַקציע קאָן מען יעדען דינסטאָג און דאָנערשטאָג פון 3–5 נאָכמ. — אַלערליי רעדאַקציע אין אַדמיניסטראַציע אַנגעלעגענהייטען ווערען אויך ערלעדיגט אין אונזער פיליע: „בית יעקב" שולע, נאָוואָמיעסקאַ 22, פון 6 ביז 8 אָוונד.

אַדרעס פון רעדאַקציע און אַדמיניסטראַציע: Red. „BAJS JAKOW", Łódź, Aleksandrowska 28.